

ORATIO

DE ARTIBVS, FVTV
RO IVRISCONSULTO
& necessarijs & frugis
feris, compa
randis.

I T E M

CONSILIUM

VM DE COMPENDI
aria discendi Iura Ciui
lia, ratione.

Authore Christophoro
Hegendorphino.

Haganoæ apud Iohan. Secer.
Anno M. D. XXIX.
Mense Iulio.

ILLVSTRIS

SIMO PRINCIPI AC DOMI

no, Domino Philippo Hessorum
Principi, optimarum literarum Moe
cenati benignissimo, Christo-
phorus Hegendorphinus
foelicitatem optat.

PVD priscos illos
nomies, Princeps
Illustrissime, hoc in
iuventute instituen-
da etiam atq; etiam
obseruabatur, ut
ea p gradus quof-
da a studijs infimis
ad sublimiora ascenderet. Siciuuentus pri-
mum tradebatur Gramaticis, apud quos,
cum iam satis in his quae Gramatices sunt,
exculpta & derita esset, Rhetoribus erudien-
da comittebatur: qui cum & ipsi suum offi-
cium defuncti essent, Iuuentute excipiebant
Philosophi, qui quasi extremam, ut ita dica-
manu in Iuventute ad unguem efformanda
imponebant, qua tam docendi, q; discendi
ratione, & plurimi in sublimi doctrinaru
genere excellentes euadebant: quod, ut Fa-
bius inquit, ad summa praecedentibus initijs

EPI. NVNCVPATORIA.

facile perueniatur, & sublimes illae artium
professiones diu illibatae conseruabantur,
quod nullo alio pacto sublimia illa artium
genera diuinius floreat, q; si recta uia & suis
annis a Iuuentute adeantur. Priscum illud
erudiendi Iuuentutem institutu, & a maio-
ribus nostris, qui quondam Academijs pro-
uehendis praefuerunt, aduibratum est. Siqui-
dem & illi in Academijs hoc institueret, ut
ubi iuuenis ludu, ut ita dicam, copitalitium
egressus, in academiam se recepit, & ibi ali-
quandiu artibus illis leuioribus, uti putan-
tur, Grammaticae, Rhetoricae, Dialecticae,
iustam opera nauauit, Baccalaurei corona
accipiat. Deinde simul & Philosophiae stu-
dijs sese excoluit, Magisterij titulo donetur,
quo donatus, ei ad sublimiores illas artium
professiones, Theologia, Iurisprudenciam,
Medicina, aditus concedatur. Sed hoc secur-
lo, Iuuentus his saluberrimis maioru institu-
tis una cu bonis literis fastiditis, quum pri-
mum nomina flectere, uerba coniugare po-
test, aliquando cu haec non potest, Theolo-
giae, Iurisprudenciae, Medicinae se destinat.
At dum Iuuentus studijs illis minoribus co-
temptis & neglectis, ad maxima tam illotis,
quod aiunt, pedibus irrumpitur, fit, ut citius
Cacologu q; Theologum, Empiricum, q;

A ij

EPISTOLA NONA.

Medicum, Rabulam forensem, quæ Jurisconsultum cōspiciamus. Sicq; præter bonas literas, quæ, dū quilibet illis contēptis, ad summam festinat, pessum eūt, etiam sublimes illæ artium professiones, meræ fabulæ sūt. Dum enim nulla pro eo atq; decet, a lūētute excolitur, aditur, somnijs similima, quantū uis sublimia & diuina sint studia habentur. De Theologiæ iuxta Medicinæ cādidatis in præsentia a me dicitur nihil aliud, quod nō male studijs suis cōsulturi sint, si prius bonas literas diligētissime perfequātur, quam illa uere diuina studia adeāt. Ad Iurisprudentiam uenio, quæ hoc tēpore adeo omnibus arridet, ut nemo non Iurisconsultus euadere cupiat. Et nō improbro quidē, quod Iuuentus Iurisprudentiæ studio adeo capitur, est enim digna quæ a Iuene liberali discatur, quod hæc una Respublicas iūgat, & iūctas conseruat. Sed quod hæc, tam immature a plerisq; aditur, id uero improbro: rapit plerosq; ad huius professionis studiū fames rei pecuniariæ, illicit aliū ad hanc professionē ambitionis finis, sed dū uel inopiæ ergo, uel ambitionis studio ad istā sacrosanctam artē prouolamus, sit, ut ex Iurisprudentiā mera concertandi, & lites litibus ferendi scientia abeat. Ego sane Princeps illustrissime, ut Iuuentutem,

EV P A T O R I A .

uentutem, si non omnem, nā id fieri qui potest: at aliquē in rectam Iuris Ciuilis atsequēdi uia inducerem, orationem quandā scripti, in qua, quibus artibus, ijs qui cōpendio ad Iuris Ciuilis absolutā cognitionem peruenire uolūt, opus sit, præmōstro. Illa uero oratione nullius iudicio præiudicasse uolo. Si q; est, cui hæc mea uia displicet, & rectior rem & cōpendiosorem ad Ius Ciuile recte & sceleriter consequendū Iuuentuti mōstrare poterit, eū non tantū lubenter auditorus sed ei etiā gratias Iuuentutis nomine acturus sum, quod eā, quæ optima est, ad Iura Ciuilia perdiscēda, uia indicare nō destitit. Cæterum, quādo hoc tempore nemo satis tutus aduersus calūniarum uirulentiam esse potest, ego quoq; plerorūq; oblationes in me exorituræ præuideo, quibus, si etiā uerbis respōdeas, Latere lauas, adeo præoblationibus nullius etiam iustissimam uel responsionem uel purgationē accipiunt. Proinde tu Princeps illustrissime, inter alios occurristi, cui quicquid est laboris nostri dedicarem. Tū, quo utiā dixi, mihi esset qui calumniatorū oblationibus retūdendis par esse possit. Nec dubito quā tua gratia singulari in omēs studiosos studio mihi patrociniū, & quidem lubens præstatura sit. Tū

EPISTOLA NVN

ut meū si quid modo id ad rem facit, singu-
larem erga tuam illustrissimā gratiam ani-
mum declararem. Non enim uerbis con-
sequi possum, quam totus tuæ illustrissimæ
gratiæ addictus sim, quod ea Academiam
in qua bonæ literæ ab interitu & ruina uin-
dicentur, eo tempore erigit, quo pleriq; bar-
barie patroni nihil prius malint, quam lite-
ras bonas prorsus extinctas esse, ut suæ Ty-
rannidi Barbaræ rursus locus esse possit.
Sed maxime animo esto, Princeps illustrissi-
me, & bonas literas quæ profecto nisi a re-
tuitq; similibus Heroibus iuuentur, grauem
cladem accipient, conseruare & tueri per-
gito. Tua gratia mihi hoc credat se hac in-
re & Deo nihil grauius, & toti terrarū orbi
nihil salutaris facere posse, literis em̄ per-
ditis ad pristinam illā morum feritatem to-
tum orbem reditur; quis dubitat? Sed quid
moror? Ego si hoc meū munusculum tuæ
gratiæ gratum fore sensero, animū ad alia
studiosis non minus frugifera, quam ora-
tio hæc esse poterit tractanda, defumam,
Iesus Christus tuā illustrissimam gratiā to-
ti Prouinciæ, & omnibus bonarum litera-
rum sectatoribus diu seruet incolumem &
florentem.

PROTE

CVPATORIA.

PROTESTATIO ad lectorem.
LECTOREM candidum monitū uo-
lo, ne, si in oratione mea aliquādo a me uel
Accursium uel Bartholū perstringi, si mo-
do perstringuntur, dum eorū errores adeo
manifestos profero, legerit, in animū indu-
cat credere me aut uiris tātis nihil tribuere,
aut illos indignos qui legantur, existimare,
sed in eā potius partē accipiat lector uolo,
quod dū uel Accursij uel Bartholi errores,
in quos bonarū literarum inscitia prolapsi
sunt, bono sane animo ostendo, me par-
tim iuuentutē Iuris Ciuilis studiosam admo-
nere uelle, ne, cū hoc seculo bonas literas si-
ne omni negotio cōparare possit, earū ne-
glectu in legibus eadē sæpe chorda & cum
Accursio & Bartholo oberret. Partim ne
adeo fidat interpretibus ueteribus, quasi quic-
quid illi dixerint, oraculi uice adorandum
sit. Homines quidem Iuris Ciuilis non im-
periti fuerunt, sed homines tamen & bona-
rum literarum, sine quibus Iuris Ciuilis stu-
dium infeliciter procedet, prorsus ignari.
Proinde si quis eos legere cupit, iudiciū &
quidem exactū desiderant. Hæc protestari
libuit, ne aliquis morosior, uno aut altero lo-
co orationis meæ offensus, me omnes inter-
pretes Iuris in ordinē cogere uelle arbitret.

A iij

THENIEN ses
 populi Græcorū,
 longe prudentissi-
 mi, cum, qui sciens
 erranti uia non mō-
 straret, e numero
 ciuū eicere sole-
 bant, Etenim uide-
 bant homines sum-
 ma sapientia præditi, & quanti referat,
 uiam eo quo contendas probe explora-
 tam habere, & quanti minori compendio
 is, quo uult, perueniat, qui recta uia in-
 cedat, quam qui deuius, omnem, ut Plau-
 tus inquit, ad mare ducem sequatur. Et
 laudandi sane sunt, mea quidem senten-
 tia, Græci illi hoc nomine, quod is, qui
 iter ingressi per uaria uiarum pericula, per
 tot discrimina rerum grassantur, & suis po-
 pularibus itinerum mōstratione recte con-
 sultum uoluerint, Et adeo serio uoluerint,
 ut ei qui non erranti uiatori uiam mon-
 strasset, fraudi esset; at quanto magis lau-
 dibus, tantum non in cælum ferendi hi,
 qui studiosos iuuenes incertis errantes ite-
 neribus, in rectam studiorum uiam indu-
 cunt. Cum quod permagni refert, quam
 uiam quis in studijs ab iniūo statim insitit.
 Tum quod

Tum quod citius ad eruditionem aliquam
 perueniunt, qui certos uia studiorum du-
 ces sequantur, quam qui errabundi incer-
 tis uagantur itineribus. Et, ut laude, uel
 longe maxima digni sunt, uia, quæ com-
 pendio ad studia perducit, monstratores,
 ita merito exterminandi, e bonorum ho-
 minum contubernio eiciendi erunt, qui
 & scientes & uidentes errabundam iuuen-
 tutem, non in ueram studiorum uiam,
 reducant, inuident enim iuuentuti, &
 eam concepta de studijs spe ludificari si-
 nunt, quando fieri non potest, ut iuuentus
 aliquid precium operæ, aliquid insigne in
 suis studijs aut consequatur, aut edat, nisi
 rectum iter ingressa sit, id quod cum apud
 me non raro reputarem, non raro mira-
 tus sum, quinam fieret, quod, cum isto
 seculo iuuentus adeo legum Ciuilium stu-
 dio ardeat, ut præter hæc studia fere ada-
 met nulla, tamen nemo existat, qui ei uiam
 certam monstraret, quam ingressa in legi-
 bus Ciuilibus perdiscendis, & facile & sce-
 liciter progrediatur. Fugiant pleriq; ut mi-
 hi quidem uidetur, laborem, qui hac
 in re subeundus est, pleriq; magnam o-
 dij flammam ex isto labore inducendi, iu-
 uentutem in compendiarium Iuris Ciuilis

DE ARTIBVS

perdiscendi uiam, exorituram prouident
 tes malunt luuentutem perpetuo errare,
 quam tanto odio conflagrare. Cæterum,
 quando, ut proximo recte consulatur, om-
 nis labor deuorandus, omnis inuidiæ
 tempestas subeunda est, ego cum alius pro-
 deat nemo, nullum laborem pertæsus, nul-
 lum inuidiæ incendium pertimescens, quo
 prima discantium iuuentur studia, in pu-
 blicum uenio, uiam luuentuti meo iudi-
 cio eam monstraturus, quæ compendio
 ad solidam legum Ciuilium eruditionem,
 perduxerit. Nec hic ualde reformido ui-
 rulentas quorundam obtreccionis, qui
 clamitaturi sunt, me eam alijs uiam indica-
 re quam ipse nunquam ingressus sum, fate-
 or me nondum eo progressum, ut in omni
 disciplinarum genere insigniter excellam.
 Obsistit uero non ignauia, non adeo ob-
 tusus circa præcordia sanguis, sed par-
 tim rei familiaris angustia, qua non raro
 foelicissima quæq; ingenia, tam pereunt,
 quam extrema faba, ut uulgo dici solet.
 Partim temporum, quibus ego puer scho-
 lis operabar, calamitas. Nam dum ad
 humanitatem initiandus essem, Alexandri
 Galli, Petri Hispani, & huius monetæ au-
 torum nugis aures personabant meæ. Cæ-
 terum,

ORATIO

terum, si quid *το δὲ μαδὸς* uel inge-
 nium, quod mihi contigit mediocre, si
 quid diligentia & efficere & consequi po-
 test, me non omnino nullam in bonis li-
 teris frugem fecisse confiteor. Et, ut nihil
 aliud hoc certe Dei Optimi Maximi beni-
 gnitate consecutus sum, ut qua uia ad lu-
 ris Ciuilis studia, dextero Mercurio, per-
 tractanda luueni incedendum sit, medio-
 criter perspectum habeam. Nec hic me-
 tuo eos, qui me, si in plerisque maiorum
 meorum sententia & institutis discessurus
 sum, sciolum quendam & oculorum Cor-
 nicis, ut in prouerbio est, confosorem
 esse traduxerint. Non per omnia, cur
 enim dissimulem & cum maioribus meis
 sensurus sum, sed quid tum? Notum est
 illud Ciceronis, te tua, me mea delectant.
 Et si, ut quidam ex septem sapientum Græ-
 ciæ numero dixit, usq; ad aras amicis con-
 cedendum est, quid mirum, si maioribus
 meis amicissimis hætenus assensero, qua-
 tenus uero non aliena affirmauerint, ad-
 struxerintque. Sed quid eos præfando,
 tam diu remoror? Quid in aduersariorum
 obiectionibus refellendis tam anxie au-
 cupor? Ego, quæ mihi ad legum Ciuilium
 studia properanti uia uideatur, com-

DE ARTIBVS

modissima, libero quidem, sed ut me Christus amet, candido animo ostensurus sum, quæ, si cui uestrum displicuerit, aliam ingrediatur, per me licebit. Et ne uos iam dudum uitæ a me propositæ cupidos, diutius suspendam, hanc ego ad legum Ciuium studia feliciter tractanda, optimam uiam esse existimo, ut quis prius se bonarum literarum uiaico instruat, quam iter discendi iura Ciuilia capeat. Et ne quis uestrum, optimi iuuenes, erret, bonas literas appello artes discendi, cuiusmodi est Grammatica, Dialectica, Rhetorica. Bonas artes uocò, historiarum iuxta Poeticæ cognitionem. Bonas artes nomino, Philosophiæ partes, quarum una naturæ arcana indagat: altera, mores Ciuiles fingit. Deniq; bonas literas appello tam Græcæ, quam Latinæ literaturæ cognitionem, quæ hoc nomine bonæ literæ uocantur, quod cum alijs sublimibus artium professionibus, tū iuris prudentiæ ad prime bono existunt, id quod dum singularem cõprobaro, uos quæso, uti cœpistis, benignas mihi dicenti præbete aures.

Principio, nemini uestrum, opinor, clam est iuris prudentiam hac gratia amplectendam, ut aliquando eos, qui in rerum

suarum

ORATIO

suarum discrimen uocantur, in rerum suarum possessione reuincamus, pupillos oppressos subleuemus, uiduis iniuria uexatis succurramus. Deniq; ut Respub. seditionibus intestinis laborantes, in concordiam mutuam redigamus, consiliorum inopes, prudentia nostra iuxta consilijs nostris ex iuris prudentum, fontibus haustis expediamus. Non enim frustra apud Ciceronem Mutij Scauolæ iuris prudentissimi domus, oraculum ciuitatis fuisse dicitur, quod ciuitas ex ore iurisconsultorum non secus, ac ex Deorum oraculis, rerum omnium suarum, cum remedium iusta petere & debeat & possit. Nec, ut mihi uidetur, frustra, Imperator Iustinianus in hoc operam iuri discendo dandam hortatur, ut aliquando Rempublicam gubernare possimus: ut uero is, qui iuri operam nauauit, tam priuatis, quam publicis hominum rebus recte, & prudenter consulere queat, oratione opus est, qua id quod animo & sentit & intelligit, emendate, splendide, diserte eloqui ualeat, ut hi qui adsunt, intelligant, quid sibi uelit, qui dicit, ut cupide audiant, ut fidem faciant, quæ dicit. Ut emendate dicat, Grammatica remedio fuerit, ut quæ nihil aliud

Grammatica

DE ARTIBVS

est, quam emendate & aperte loquendi scientia. Vt splendide dicat, Rhetorica docebit, quæ phaleras orationis, cultumq; & omnes inescendarum aurium illecebras, commonstrat. Diserte uero & distincte disserendi architectrix Dialectica existit. Notum enim est, quomodo Dialecticam finiat Cicero, nempe eam disserendi rationem esse. Quid uero aliud est disserere, quam ordine et distincte de aliqua re dicere? Cōpendio igitur ad Ius Ciuile tendit, qui in his tribus disciplinis, Grammatica, Rhetorica, Dialectica, et bene et fortiter prælu dit. Sed agite altius &, ut dixi, singularem repetamus, quam compēdiosam ad prædam Iuris Ciuilis cognitionem, uiam præmuniat sibi is, qui in iam dictis artibus multum ponit operæ. De Grammatica quidem quid multa commemorem; quum res ipsa doceat Iurisconsultum existere posse neminem, qui non & emendate, & proprio loquendi scientiam teneat. Quomodo enim de Iure consultus respondebit is, qui quomodo id quod animo concepit, pure & proprie eloquatur, prorsus ignorat. Tum, qui nam consultor eum quid dicat, intellexerit, cuius os adeo barbaris ac Solæcis scætet, ut mirum sit se ipsum

ORATIO

ipsum intelligat. In consilijs laterem, ut in prouerbio est, lauerit Iurisconsultus, nisi aperto quid consilij in animo habeat, uerbis exprimat. In publicis cōcionibus sure existimabitur, qui multa quidem uerba profundit, sed adeo obscure, ut uix sortes Delphicæ obscuriora dixerint. Quid in legum interpretatione efficiet Iurisconsultus, qui sermonem omnibus uicjs scatentem effundens rudere potius, quam loqui uidebitur, breuiter frigebit in omnibus rebus Iurisperitus, aperta illa & emendata loquendi ratione, quam Grammatica docet, destitutus. Adhæc, Grammaticam, hoc est, puram & propriam loquendi rationem à Iurisconsulto exigere, & illud arguit, quod in Iure Ciuili tam crebro uocum Erymologiæ enodantur. Quid uero aliud est Erymologia, quam Grammatica uocum expositio; in L. ij. ff. si certum petatur. Mutuum inquit Iurisconsultus dicitur quia de meo fit tuum, in L. prima. ff. de Testamentis. Testamentum, inquit Iurisconsultus, est dictū quasi testatio mentis. Grammaticam à Iurisconsulto requiri declarat titulus Pandectarum de rerum & uerborum significatione, in quo aliud tractatur nihil, nisi quod uoces legibus Ciuilibus peculiare, ita ut Græ

DE ARTIBVS

matici facere solent, exponuntur. Porro quod Peditius Iuriscōsultus in L. Lanionis. ff. de fundo instructo memorie prodidit, optimum esse nō propriam, hoc est, ut ego interpretor, Grammaticam uerborum significationē scrutari, sed potius quid testator uoluerit sequi, non profecto eo, quod pleriq; barbari sermonis patroni, obliquo collo abripiunt, tendit, quod nihil referat, quibus uerbis Iuriscōsultus utatur. Nec interesse proprietatem ne sermonis dicendo tueatur, an improprie, & ut in buccam uenerit loquatur, sed si Peditij uerba pensitetur, de testatore intelligemus, quicum aliquādo aliud sensisse uideatur, quam uerbis expresserit, non tam anxie uerbarimanda esse, quam sententiam eius sequendam. At uero ridiculum est, quod testator in ultima uoluntate, quæ præter cætera pluribus prærogatiuis gaudet, conceditur, ad Iuriscōsultorū sermonem traducere. Quid quod nec in testamento & propria uerbosa significatione recedendum est, nisi liquido constet, aliter sensisse testatorem, L. non aliter in Pandectis de Legatis tertio. Vide ritigitur Bartholus, uiderint plerique alii, qui ex L. Lanionis suæ Barbarie, & Acyrológicas in loquendo patrociniū querunt.

Et de Gram

ORATIO.

Et de Grammatica quidem quod Iuriscōsultus to & necessaria sit, & ab eo exigatur, satis dictum est. Venio ad Rhetoricā, quæ non minus quam Grammatica, ei qui Iuri Ciuili discendo destinatus est, ut necessaria ita oppido frugifera fuerit. Nemo non nostrum, fat scio, Iuri ideo operam nauat, ut aliquando in iudicijs uersans, & accusare improbos, & defendere probos, tum si res ita ferat, postulare possit, aut si hæc sordida & humilia uideantur, in urbe quadam publicum munus gerens subditis, quæ salutaria sunt suadere, quæ noxia dissuadere queat. Aut si nec hoc cordi sit, ut tandem in principum aulis regnet. At unde quæso melius unde rectius accusandi, defendēdi, postulandi, suadendi, dissuadendi, consilia principibus dandi rationes perdidicerit, quam & Rhetorica, quæ tota in hoc sita est, ut ea quæ iam recensui, accurate tradat. Id quod tam uerum esse, quam Apollinis oraculum existit, audite paucis. In quacūq; causa quam acturus es, initio quodam utaris oportet, quo, si accusator existis, reo iudicem iracū facias: si defensor, iudicem ad beneuolentiam deflectas: quod si neutrius, horū officio fungaris, aliquo tamē exordiolo in causam ingrediariis necessum est. Vnde uero

B

DE ARTIBVS

melius ex ordiorum rationes hauseris, quā
 ex Rhetorices libris, qui ex instituto in hoc
 scripti sunt, ut ex illis quicquid ad recte be-
 neq; dicendū cōducit, perdiscamus. Narra-
 turus es causam tuam, erras si aliunde quā
 e Rhetorices præceptis narrādi lucem, bre-
 uitatem, probabilitatem petas. Propositu-
 rus es id quod argumentis conficies, uel ut
 Iurisconsulti loquūtur, litem contestaturus
 es, id multo omnium foelicissime feceris, si
 Rhetorū præcepta hac de re calleas. Proba-
 re uis, id quod proposuisti, refellere cupis
 ea quæ pro se aduersarius tuus attulit, toto
 quod aiunt, cœlo, erras, si non ex Rhetor-
 ices præceptionibus, ea quæ uel causæ tuæ
 prodesse possunt, uel aduersariorū argumē-
 ta refutare, te deprompturum putaueris.
 Quid cōmemorem illud, quod si uel testes
 producturus sis, uel dicta testiū infirmare,
 uel in testes ipsos orationis mucronē ineen-
 dere uelis, te ex nullis alijs libris efficacius,
 & ut Græci dicunt, *μεξοδικωτέρος* hæc
 præstare posse, quam ex Rhetorices monu-
 mentis nemo opinor negauerit. Et utinam
 Iuuentus in eam sententiā adduci posset, ut
 animum induceret credere ea quæ in Cice-
 ronis, quæ in Fabij de Rhetorica libris, me-
 moriæ prodita sunt, ad usum forensem ue-
 hementer

ORATIO

hementer conferre, non dubito, quin in il-
 lorum libros diligentius incūberet, nec illis
 prætermisiss, ad Iuris studia, *πρὸν, ὡς Φα-
 ρὶ, ἀνὶ νόμῳ* irrumperet. Sed quādo ad episto-
 las tantum conscribēdas, ad theatralem
 declamandi usum, ea quæ de Rhetorica uel
 Cicero uel Fabius scripsit, literis mandata
 esse sibi persuadet, illa fere uti fit, dum uerū
 usum ignoramus, contemnit, putās ea ad
 solum Icholarū usum in libros relata existe-
 re. Cæterum quibus præceptionibus adiu-
 tus Hortensius, Crassus, Cælius, deniq; Ci-
 cero, & alij oratores quondā clarissimi, cau-
 sas non inferiores ijs, quæ hoc nostro secu-
 lo usuuenire possunt, tanta omnium ag-
 gratulatione, tanto omnium applausu ege-
 runt. Nullis sane alijs præceptionibus quā
 his, quæ ad nos posteros monumentis pro-
 rogatę sunt. Et ut maxime aliqua in nostris
 iudicjs (de præceptionibus loquor) a ue-
 terum in causis agendis consuetudine uari-
 ant, tamen magna & bona ex parte non tā
 ouum ouo simile est, quam ratio qua nos
 in causis agendis utimur, rationi ueterum
 similis existit. Id quod uerum esse, argumē-
 to sunt adhuc rhapsodię illæ exemplorum
 agendi causas, uel, ut nostrates loquūtur,
 libelli instituēdi formulę, iuxta Rhetorica

DE ARTIBVS

in Germanam linguam transfusa, quæ Rhetorum de arte dicendi præceptiones non nihil quidē, sed mire infœliciter referunt, nā quando uerū est illud Martialis, Multū crede mihi refert a fonte bibat Qui fluit an pigro, quæ stupet unda lacu. Melius ergo, melius illæ quæ & ad agendas causas & ad dicendum faciunt, formulæ ex puris Rhetorum fontibus deriuantur, quam e sordidis formulariorum lacunis. Nec omnino infœliciter possem ostendere eas, quæ iam in foro receptæ sunt, agendas causarum rationes, cum Rhetorum præceptis parū admodum dissidere, nisi id & paucis & me fieri non posset, & cum non paruo tædio cōiunctum esse uideretur. Quod si Deus opt. Max. & uitam nobis prorogauerit, & sturdia nostra, uti speramus, instituta fortuna uerit; iusto quodam uolumine cōmonstrabimus illas de agendis causis, & pragmaticis nescio quibus & conscriptas, & uelut per manum traditas formulas, cum Cicero nis tum Fabij de arte Rhetorica præceptionibus, non admodum discrepare. In præsentia satis sit, me paucis ostendisse, quam compendiaria uia ad usum forensem, qui a plerisque Legum studiosis unice expetitur, existat, in Rhetorum præceptionibus multum & dili

ORATIO.

tum & diligenter desudasse. Præterea futurus Iurisconsultus causam quam agendam suscepit, ita eloquatur oportet, ut nō qui audiunt & admiratione & uoluptate capiantur. Siquidem nisi hæc oratione sua Iurisconsultus præstet, & insuauis erit, & tædio auditorum animos enecabit. Ut uero admirationi sit, ut demulceat auditorum aures, præcepta elocutionis, & ueteribus Rhetoribus tradita, effecerint. Etenim inde ea, quæ ad illustrandam orationem, quæ ad delinēdas hominum mentes faciunt, ueluti e Copiæ cornu depromet. Sub hæc cum & cōpositio orationis Iurisconsulto obseruanda sit, ut cum maxime, quid de illa in formulariorum centonibus dignum lectu conscriptum extet, non uideo. E Rhetorum igitur monumentis compositionis orationis præcepta petenda erunt, ut uero petat, ipsa cogit necessitas. Da enim mihi quemlibet Iurisperitum, da quemlibet in agendis causis exercitatum, is, nisi ut membra in corpore connexa hæret, ita orationis quoque suæ membra coniunxerit, gratiam merebitur nullā, immo uelut insanus exhibabitur, explodetur: nec iniuria, quis enim non exhibet, quis non explodat eum, qui inter dicendū, adeo solcecismis omnia confundat, hyper

DE ARTIBVS

batis omnia perturbet, uerborū traiectioni
 bus omnia obscurat, adeo sine periodorū
 cura omnia confarcinet, ut neq; quid dicat
 neq; quod primum, nec quod ultimum sit,
 uel in iudicandis scriptis naris emunctissi-
 mæ homo olfaciat? Audiui ego non raro
 Iurisconsultos a causa excidisse, quod com-
 positionis in causa proponenda, ueluti Me-
 garensum, ut Græci dicunt, nullum respe-
 ctū habuissent. Habendā autem esse Iuriscō-
 sulto compositionis rationē & argumentis
 e iure deriuatis cōprobare possum, L. pri-
 ma, C. de executione rei iudicatę. Traditur
 etiam atq; etiam prospiciendum, ne ut ple-
 ricq; uellem inuertunt, ita ordo petendi in li-
 bello (sic enim uulgo uocatur actio foren-
 sis) inuertatur, & prius petatur sententię sa-
 tisfieri, quam ea sit lata, in L. precibus, C.
 de impuberum & aliorū superstitionibus,
 in L. ut responsum, C. de transactionibus,
 monetur causidici ne libelli peroratio facti
 narrationem præcedat, quæ omnia satis de-
 clarant Iurisconsulto compositionem ora-
 tionis obseruandam, ut quod maxime. Ia-
 ctatur & illud inter Iurisconsultos, libellum
 non uagum, non obscurum esse debere.
 Sed quomodo causidicus id effugere pote-
 rit? qui nullis compositionis præceptioni-
 bus ex

ORATIO.

bus ex Rhetorum scholis instructus, in fo-
 rum prorumpit? An uero aliquis iter factu-
 rus, nullis uiarum erroribus implicari ua-
 let, qui & nemine uias illuc quo contēdit du-
 centes perdidicerit. Nemo opinor hoc di-
 xerit. Non igitur is, quisquis tandem est,
 causidicus in actionibus instituentis, uelut
 nostrates loquuntur, in libellis formandis,
 non extra causę limites euagari, et ut in pro-
 uerbio est *ὡς τὰ λουπηρὰ ὡς πρὸ δῶρο*
 non potest, si nullis Rhetorum de compo-
 sitione orationis præceptis adiutus quo-
 cūq; eum deserit mentis tēpestas, deseritur.
 At qui nam post is actionem suam & illu-
 strare, & perspicuam reddere, qui sine ordi-
 ne omnia quæcūq; impetus quidam sug-
 gesserit, citra delectum effundit. Opinor o-
 ptimi auditores, satis, su perq; manifestum
 esse, quam & elocutionis, & compositio-
 nis præcepta ei, qui aliquando iure usurus
 sit, prodesse queant. Porro, nec illud Iuris
 cādido omittendum erit, ut id quod iam
 quam potuit aptissime elocutus est, & dili-
 gentissime digessit, cum grauitate quadam
 pronunciet. Vita enim orationis, pronun-
 ciatio est, adeo ut oratio quamuis elegans,
 quātumuis ordine suo disposita, iaceat, nisi
 pronūciatione extollatur. Hinc est, opinor

DE ARTIBVS

quod Demosthenes interrogatus, quid primum, quid secundum, quid tertium in eloquentia esset, pronuntiationem esse affirmavit. Et cum iuris peritis non raro & ad populum, Senatū, principes, reges uerba facienda sunt, turpiter se dabit si non pronuntians rationem certam teneat: nec uero tenere potest, si non uel Ciceronis hac de re accuratissime scriptos libros, uel Fabij hactenus non conuerit. Denique, ut Crassus apud Ciceronem memoriam in oratore, ita & nos in Iurisconsulto requirimus, Nam ut illi turpe quondam erat, e commentarijs dicere, ita nec huic honorificū futurū est, e breuiarijs causas suas agere. Taceo hic, quod siue quis actoris siue rei partes tueatur, subinde quæ ab alterutro eorum dicuntur, memorie insigenda sunt, ut ordine quo dictationibus Iurisconsultus memoriam iuuare potest (nisi forsitan memoria a natura ei concessa sit, cui hac in re præceptis non admodum opus est,) quam ipsi, quibus Cicero & Fabius iuuandam præmōstrant. Quis iam optimi auditores non intelligit, quam compendiarīam uiam, Rhetorices præcepta probe perspecta, ad Iuris Ciuilis studia præmūniant,

ORATIO

niant. Nec uobis imponā istū ut omnium bonarum artium ita Rhetorices hostes acerrimi, qui hæc, quæ iam ex Rhetorum scriptis pendenda esse dixi, e nescio quibus Rhetoricis Germanice scriptis depromi posse obganuiuerint, homines istos ualere sinite, qui quum rectam, & quæ compendio ad Iuris Ciuilis studia perducit, uiam ingressi sunt, non quam, omnes alios in eodem uiam Meandros inducere conantur. Sed de Rhetoricis fatis, ad Dialecticam oratio mea dirigenda est, quæ quum omnium literarum studio existat, me attentis, uti cœpistis, auribus audite. Primo omnium uix crederim omnes uos quotquot Iuris prudentiæ studijs iniciari cupitis, hoc nomine iniciari, ut tatum in foro uoluitantes etiam frusto panis, uti uel dicatis uel taceatis cōducemini. Id quod quæ sordidum & fuerit olim, illud poetæ liquido monstrat, Turpe reos empta miseris de fender lingua, Quod faciat magnas turpe tribunal opes. Et Dinus, ut erat eius seculo hominum captus, interpret non uulgaris in regula, Infamibus de regulis Iuris in sexto. Eorum, qui foro adfixi sunt & quanta libet data mercedula linguam prostituunt ab iectissimam sortem esse scribit. Non opinor,

DE ARTIBVS

hac gratia solum in Ius Ciuile incumbitis,
 ut tãdem in principum, regũq; aulis regne
 tis, quãdo, ut in prouerbio est, paucis adeo
 contingit adire Corinthum. Hoc uero, ut
 mea fert opinio, nemo non uestrum, ex
 petit, & nemini non uestrum si modo in
 genio mediocri uigeat, eruditione polle
 at, obtingere potest, ut Ius Ciuile quod do
 cere, ut inquit Cicero, semper honestum
 fuit, aut in publico profiteatur, ut priuatim
 consultus edoceat. At ut & foeliciter & de
 xtre illud uel publice uel priuatim edoceat,
 Dialectica sola opitulabit, ut quæ methodũ
 quandã docendi certissimã præmõstrat. Ni
 mirum, ut res de qua dicendũ sit, primum
 certa finitiõ explicetur. Deinde, si multiplex
 existat, ut aut in suas partes distribuatur, aut
 in species diducatur. Adhæc ut officia uel
 quomodo Aristoteles uocat, τὰ ἰσὰ et par
 tium & specierum ostendantur, tum in qui
 bus distributa & diuisa uel conueniant uel
 pugnent, aperiantur. Deniq; cum & res ex
 suis causis probe perspiciantur, & in intel
 lectum incurrant, Dialectica & rerum cau
 sas quibus & Iurisconsulti, uel Cicero in
 Topicis teste, uti consueuere auditoribus
 enodari iubet, qua docendi ratione, quid
 melius, quid exactius uel dici uel excogita
 ri potest.

ORATIO.

ri potest: siquidẽ hoc modo fit, ut rei, quæ
 nobis caliginem ob mētis oculos effundit,
 naturam & uim totam certissime & clarissi
 me cernamus, & hic est opinor, quod Ari
 stoteles illam de qua iã dixi docẽdi rationẽ,
 τὴν ἀπὸ δειξίν uocat, quod uix ullus Geo
 meter suas apodixes, uti uocant certissimas
 quasq; euidentius oculis exponere potest,
 quam illa Dialectica docendi methodus re
 rum, ut de quibus disseritur, uim et naturã,
 partes, officia ob oculos ponit. Exiant hu
 ius docendi rationis non parum multa exẽ
 pla in illis Pandectarum centonibus, quos
 Iustinianus noster Iuris Ciuilis instaurator
 uel ut mihi uideretur, abbreviator potius ex
 septem & triginta Iurisconsultorum uerbis
 consarcinari procurauit. Quoties enim fi
 nitionibus ex proprijs fere constãtibus uo
 ces explicantur, quoties uoces πολυσμικα
 diuiduntur, quoties partim concordia iu
 xta discordiã ostenditur, quoties causæ re
 rum euoluuntur, ex quibus omnibus res
 quæ disputatur adeo intelligibilis redditur
 ut Strepsiade illo Aristophanico indocilior
 sit oportet, qui eam non capiat, non intelli
 gat. E cõtrario, si illa Dialectica apodixis in
 ter docendum nõ adhibetur, fit, ut ea quæ
 natura perspicua sunt, obscura uideantur,

DE ARTIBVS

& quæ quis optime intelligit, nunq̄ tamen ut alij intelligant, efficere possit, tum quod longe omnium molestissimū est, omisso didactico genere, sæpe ea adferuntur, quæ ut in Græcorum prouerbio est, neq; cœlum, neq; terram attingunt. Hinc est, quod pleuric; iuris interpretes, tam confusanea & tumultuaria glossemata pulcherrimis Pandectarum libris illiuerunt, in quibus, etiam si rumparis, quid primum, quid ultimum sit, non reperies, dum enim deserta uel potius ignorata illa quæ Dialectica præscribit, docendi ratione q̄sq; ut argutus aut ingeniosus uideretur, aut potius chartarum iacturâ faceret, suum quoddam docendi institutū secutus est, contigit, ut cum multa præclara legibus sint constituta, ea iurisconsultorū ingenijs pleraq; corrupta ac deprauata habeantur. Nec uero hac in re exemplis admodum opus esse existimo, consule interpretes, quos prius peperit seculum, & plena exemplis erunt omnia. Et hætenus quidem docuimus Dialecticam ad docenda iura & priuatim & publice plurimum emolumentum suppeditare, ut quæ certissimam quandam docendi regulam, & gnomonam præmōstrer. Quod si uero nō aut in publico lus exponas, aut priuatim consultus iuris nodos

ORATIO.

nodos enodes, sed uel in foro Iudicū perreptas subsellia, uel principi cōsilio præsto ad esse cupis, Deus bone, q̄ta tibi, & ad agendas causas, & ad consilia danda fenestra aperta erit, si illud Dialecticum docendi filum sequaris. Sic enim futurus est, ut iudex causam quam agis, intellectu comprehendat, intellectu comprehensam, memoria complectatur, memoria complexam, secum quam accuratissime expendat, & ubi expenderit, sententiam iustā ferat. In consilijs, illa Dialectica apodixis effecerit, ut quid aut suadeas aut dissuadeas sciri possit, et ubi quid uelis constiterit, huc illuc calculis motis et subdudis rationibus, quod optimum est, arripatur. Præterea cum Iuriscōsulto id quod proposuit argumentis confirmandum sit, argumenta tenere qui poterit, si locos Dialecticos in quibus argumenta non aliter latent, atq; in conchis gemmæ, probe perspectos habet, unde Antonius apud Ciceronem, his, qui de re aliqua dicere uolunt, locos istos Dialecticorum adeo penitus cognitos esse uult, ut quemadmodum scribentibus ultro se literæ offerūt, nec diu in aliquo commētario figuræ literarum quæruntur, ita efficiendum esse, ut hi loci, quos dialectica mōstrat, ultro nec procul quæsitū in ocu

DE ARTIBVS

los incurrant, quæ statim moneant & ostendunt, quid de re maxime aut quæri aut dici oporteat. Ad hæc quam isti loci Iurisconsulto necessarij sint, Trebatius Iurisconsultus declarauit, qui cum se sine istorum locorum cognitione Iurisconsulti partes tueri non posse, prouidisset, Ciceronem etiam atque etiam rogauit, ut de hac re, aliquid in eius gratiã scriberet. Quid cõmemorem quod & Baldus inter interpretes Iuris non in potestatem classẽ reijciendus, de locis aliquid ab se scriptum reliquit, in L. conuenticula, C. de Episcopis & clericis. Nec fecisset uir ille, nisi locorum cognitionẽ adeo necessariam Iurisconsulto prospexisset. Et ut ad nostram ætatem ueniã, Claudius Canonicus uincula Iurisconsultorum nostri seculi magnum ornamentũ, & ipse, qua est prudentia uir prouidẽs, locorum cognitione opus esse ñs, qui Iurisconsulti esse uelint, librum de locis elegantissimum, & quod Græci dicere solent, plane lac Veneris spirãtem, Legum studiosis legendum propinauit. His autoribus opinor, ut maxime ipsa res moneat doceatq; facile fidem fecero locorum Dialecticorum cognitionem adeo Iurisconsulto ad quãlibet causam tractandã, necessariam existere, ut uix aqua & ignis rerum huma-

ORATIO

rum humanarum usibus tã necessaria sint, eloquar an sileam, quod Iurisconsultus in aduersariorum argumentis retundendis, laterem, ut dici solet, loturus sit, nisi Dialecticæ gnarus existat. Hac enim instructus ceu instrumento quodam, quid uerũ quid falsum sit, dinoscet, ambigua deprehendet, contraria exprimer, minus consequentia, minus coherentia reijciet, absurda, & non concludentia reijciet. Deniq; argumenta in se torta ueluti hastam manu posita retorquebit. Taceo hic, quod Iurisconsultus nõ nunquam foriter & ἐμφορικῶς concludere uel ἐλέγξει poterit, nisi argumentationũ quas Dialecticorum officina pro-cudit, ram exploratas habuerit, quam suos ipsius unguet. Docet alicubi Bartholus in Libello instituẽdo eam seruandã esse rationem, quã dialectica in syllogismis seruandã doceat. Nimirũ, ut narratio facti, uicẽ maioris propositionis defungatur, deinde adijciatur mediũ, quod causam indicet, ob quã petitio siue cõclusio libelli uero cõsentanea sit, id quod ut Iuuentus intelligat, exẽplo unico cõprobabimus. Exemplũ sit hoc, Narratur, quod Ebutius Cecinã de fundo suo deiecerit, ecce narrationem: sed nemo de re sua deijciendus est, ecce mediũ, quod efficit

DE ARTIBVS

efficit, ut petitio probabilis sit. Ergo petitio Cecinna se in fundum a quo deiectus est, restitui, & Ebutium de ui temere illata condempnari. Ecquis uero hac ratione libellum instituere poterit? qui non e Dialecticorum liberis, quid maior propositio, quid medium sit, quomodo ex duabus propositionibus conclusio effici possit, praedidicerit? Relata sunt in Iuriconsultorum literas multa de probationibus concludentibus, & non eorum de iuribus. Exstat multa de presumptionibus, quae omnia si Dialectices gnarus sis, & rectius intelliges, & feliciter usurpabis. Significat Dialectica ductus quidam est rationis, quo se consequentia & non consequentia comprehendimus. Quid quod cognitio locorum dialecticorum ratio refutandi, scientia contexendi argumentationum species, non tantum ei, qui uel forensibus actionibus distringitur, uel alijs a consilio est, uisus erunt, sed ad hoc etiam profuerint, ut si quis in legibus uersetur, argumenta quibus lex uel firmatur uel infirmatur, eruere, eruta & ipse obseruare, & alijs ostendere poterit, quibus ostensis, aliquando lex aliqua melius illustratur, quam si alios super alios interpretum commentarios coaceruemus. Tu si quis interpretum Iuris scholia indagare uult, &

ORATIO

uult & in dialecticis locis detritus est, & ratiocinationum formas tenet, sine omni negotio, ubi uero consentanea, ubi uero aliena dixerint, quid efficiatur e quolibet, quod cuique consequens sit, quid in interpretibus sequendum, quid surda aure praetereundum fuerit, deprehendet. Et quod iam dudum me dicere oportuerat, e dialectices cognitione discemus, quid genus, quid species, quid proprium, quid accidens, quae eo faciunt, partim ut uoces angustiores, a minus angustis cognoscamus, partim ne in rerum diuisionibus hallucinemur, existimantes aliquid in species diuidi, quod secundum magis & minus distribuitur. An non uero Bartholus insigniter lapsus est, in L. quod Nerua. ff. depositi, cum culpam in laeuissimam, latiore, leuem & leuissimam, tanquam in quinque species diuidit, cum praeter dialectices iudicium communis etiam sensus doceat ea quae secundum magis & minus diuiduntur non species diuersas constituere, nisi forte dum dicimus animal hoc sagax, illud sagacius, tertium longe sagacissimum, animal hac ratione in certas species diuidi. Aut, ut exemplum aliud adferam, nisi adstruere uelimus, hoc bonum, illud optimum est, etiam in species esse factam distributionem, possem

DE ARTIBVS

& aliorum interpretum errores referre quidam aut non perpendunt, aut forsità ignorant quinq; uocum rationes, in rerum diuisionibus turpissime labuntur, sed monendi gratia, unum ex Bartholo exemplum attulisse satis, ut reor, fuerit. Prætereo hic rationes finiendi, iudicandi diffinitionibus, quæ quoque nisi ex Dialectices penu, aliud de depromi non possunt. Sed modus orationi sit, sed sufficiant hæc quæ iã commemorauit, e quibus nemo non, nisi profus caudice stolidior sit, haud dubie facile dialecticam & necessariam & utilem iuriconsulto esse, perceperit. Quod si hæc argumenta, quæ iam attulimus alicui moroso & ~~stulto~~ non faciunt satis, huic Cicero cuius tanta est auctoritas, ut quod Pythagoricis ~~uocis~~ ~~est~~ ~~est~~ erat, hoc studiosis Cicero esse debeat, fecerit satis. Hic de Seruio Sulpicio loquens, hunc in modum Bruto interroganti respõdet. Sic enim, inquam, Brute existimo iuris Ciuilis magnũ usum & apud Scaeuolam, & apud multos fuisse, artem in hoc uno, quod nũquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam, præterea didicisset artem, quæ docet rem uniuersam distribuere in partes, latentem explicare definiendo, ambigua primum uidere. Postremo habere

ORATIO

mo habere regulam, qua uera & falsa iudicarentur, & quæ, quibus propositis essent, quæq; nõ essent consequentia, hic enim attulit hanc artem omnium artium maximã, quasi lucem ad ea quæ confuse ab alijs aut respondebantur, aut agebãtur. Dialecticã mihi uideris dicere, inquit, Brutus. Recte, inquit, Cicero intelligis. Hęc ille, quæ ut nulla alia argumenta adsint, satis superque ostendunt, quam necessaria, quam utilis dialectica ei sit, qui ius ciuile pro eo ac decept tractare uelit. Siquidem narrat Cicero, cum Dialectica lux omnium artium sit, iuri Ciuili miram lucem inferre, & efficere, ut ea quæ a Dialectices ignaris confuse aut respondentur, aut aguntur disertius & euidẽtius tradantur. Omitto hic quod & Crassus apud Ciceronem necessariam iuriconsulto citra omnes ambages affirmat. Quis putat uirum tantum id tam libere affirmaturum, nisi res ipsa moneret exposceretq; Cæterum, de Dialectica plus fortassis diximus, quam plerisq; gratum fuit, sed quid facerem? coegit me partim summa artis huius necessitas, partim utilitas, ut de ea plura iusto dicerem, postulat orationis a me institutæ ratio, ut & quam historiarum cognitio iurisperito utilis futura sit cõmonstrẽt.

DE ARTIBVS

Vnde uero hic dicere exordiar tanta dicendi se mihi offert sylua. In titulo de origine iuris ea traduntur a Pomponio, quæ citra exactam historiarum ueterum cognitionem intelligi non possunt unquam. Quid igitur iuris candidatus historiarum ignarus factus est, ubi in istum titulum incidit? an se Accursij commentarijs adiutum iri sperat? Verum non plus opis ad intelligendum titulum adferet, quam si nihil legat, nisi forte fabulam illam ab Accursio, nescio ubi ex ceptam, aliquid momenti habere putamus, de sapiente quodam, quem Græci, ut Accursius refert, Romam miserint, exploratum, an Romani digni essent, qui legibus Græcorum potirentur, cæterum, sapiente illo Romam ueniente, Romanos morionem quendam subornasse, qui cum Thalete illo in publico contenderet ubi uero ad contentionem uentum sit, sapientem illum nutu disputare cœpisse, & sublato uno digito unius Dei documentum dedisse, at stultum suspicatum sibi a Thalete illo, oculorum perniciem imminere, duos digitos una cum pollice sustulisse, & Græcum illum trinitatem a morione concertatore suo ostendi existimantem palmam præterdissse, qua omnia nuda & aperta oculis Dei ostenderet. Morionem ue-

ORATIO

nem uero, ne a Græco palma in eius hæret malis, ueritum pugnum, quasi referiturus esset, clausisse. Qua ex re cum sapiens ille Græcorum, quod & deus omnia palma clauderet, & Romanos dignos legibus Græcorum intellexerit, eum ad suos in Græciam postliminio rediisse, En habetis specimen commentariorum quæ Accursius ille pulcherrimo illi titulo illeuit, e quibus opinor, iuuenis historiarum quoque rudis egregie iurari posset. Quid uero commemorare quod idem Accursius in uoce uindicias, lupum quod aiunt, auribus tenens, nescit an a Vindicio seruo orta sit, an, ut ipse somniat uerba solennia sint, quibus quondam in libertate danda homines usi fuerint. Iam si quis Accursij similis, hoc est, perque historiae ignarus, in istum locum uenerit, eandem cum Accursio cantilenam canat oportet. Cæterum, qui Liviū in secundo ab urbe condita legerit, is intelligit uindictæ uocabulum & uindicias a Vindicio seruo quodam indite coniurationis filiorum Bruti, & Tarquiniorum dictas, qui primus dicitur uindicta liberatus, unde & nomē uindictæ ab illo ductum præter Liviū, Plutarchus quoque author existit. Taceo quod in eodem capite Pomponius quoque iurisconsultus rudem in e-

DE ARTIBVS

rorem conijcere posset, ut qui decem viros
constituos esse scribit, qui in Græciâ profe-
cti nobiles Solonis leges, iuxta Lacedæmo-
niorum ritus & consuetudines descriptas,
Romam deferrent, cum tam Liuius quam
Fenestella (e cuius fontibus bonam partem
præsentis tituli Põponiũ haussisse quis du-
bitat?) tradant tres tantũ viros, Sp. Postu-
mum, P. Sulpitium Aulum Manlium ab-
legatos ut præclaras Solonis leges & mo-
res aliarum ciuitatum Græcis percognitas
Romã transferrent, qui, ubi ita, ut iussu erant
factitarunt, tandem decem viros creatos, &
ex illis legibus moribusq; patrijs, Roma-
nas leges & statuerent, & in tabulas refer-
rēt. Sed arenam metior, quod omnes erro-
res qui aliquando & a Pomponio ipso, &
maxime ab Accursio, & sui asseclis cõmissi
sunt, historiarum inscitia ostendere conor.
Iam cum in uno titulo historiarum ignorã-
tia adeo hallucinatum sit, quid in uniuersis
Pædestarum titulis factum esse existima-
tur? Non male igitur is sibi suisque studijs
iuris Ciuilis consulit, qui prius historiarũ
cognitionem sibi comparat, quam illa rã
sublimia studia inuadat. Accedit his, quod
cum in titulis sæpissime Cæsariũ fiat mētio,
a quibus leges cõditæ sunt. An non prudẽ-
ter facit,

ORATIO

ter facit, qui priusquam in historiarũ lectio-
ne uerfetur, quo tempore quisq; Cæsarium
floruerit, quid præclari gesserit, quas leges
condiderit, quam potest diligentissime per-
discit, alioquin uereor ne cũ Accursio, quã-
do de Cæsare aliquo sermo incidit, aut plus
quam piscis mutus sit, aut in re minime ob-
scura, & ut Græci dicunt, in ipso sole cali-
get. An ne uero pudendum est, quod Ac-
cursius tantus iuris interpres, tam sæpe ue-
lut in salebra hærens ambigit, quinam fiet
quod in decretis Iustinianus Constantini fi-
lius tradatur & apud alios historicos, si mo-
do ullos unquam legit, uno ore Iustinianũ
Iustini a puero subulci, mox bubulci, po-
stremo lignarij fabri ministri filiũ, fuisse me-
morię proditum sit. At ignorat bonus Ac-
cursius illum Iustinianum cuius in decretis
mentio sit, alium quendam fuisse, postero-
rem Iustiniano Iustini filio, quorum ille
ἐνὸς τῶν ἀναρῶν a narium opinor truculẽtia, hic
ἀναρῶν cognomẽto dictus esse fert.
An uero ferendũ in Accursio, qđ in institu-
tionibus. §. illud propriũ, ti. de adoptionib.
ubi narratur quo pacto Augu. Cæsar nõ an-
te Tiberiũ adoptauit, qđ is Germanicũ ado-
passet tã rustice scribit, diuus Augu. his em
orationis floribus ludit, uolebat adoptare

DE ARTIBVS

quendam nomine Germanicum, ignarus, quisnam ille Germanicus fuerit. At si historicos consulisset, Germanicum filium fratris Tiberij fuisse comperisset. Quid quod, & ad hoc historias Cæsariū penitus perspetas esse iuris candidato, profuerit, ut si legem latam a quodam Cæsare in Pandectarum libris legerit, ex Cæsare statim quotēpore ea lex constituta sit, cognoscat, earatione & quid Cæsarem ad talem legem ferendam commouerit, intelliget, & an huic seculo lex illa congruat, perspiciet. Non enim mihi displicet si illud in legibus obseruet, quod in canonibus plerique faciendum esse præceperunt, nimirum ut quo tempore, a quo, ad quos, quibus de causis, leges latae sint, etiam atque etiam perpendatis. Siquidem ut alia tempora alios mores postulat, ut alij morbi, alijs remedijs curari uolunt, ita nec eadem secula easdē leges ferunt, nec eadem causae iisdem legibus transigi possunt. Et quod de Cæsariibus a me dictū est, illud quoque in iuriconsultis, in pretoribus, tribunis plebis, quorum responsa, edicta, plebiscita plurima in Pandectas redacta sunt, obseruari uelim. Nimirum ut iuris peritus, quisnam uel iuriconsultus sit, cuius responsum legit, quis pretor, cuius edictum reperit, quis

ORATIO

rit, quis tribunus plebis, cuius plebiscita memoriae prodantur, exploratum habeat. Sed quid, pene præterij quod minime prætereundum est, historiae præterquam quod res gestas docet etiam ad uitam tam suam, quam aliorum informandam faciunt, dum uaria uariorum hominū consilia, acta, euentus, uaria exempla, casus sapientiae, temeritatis referunt, e quibus omnibus iuriconsultus & uitae priuatim degendae & publice instituendae rationes petere potest, ita ut rei publicae gubernandae admotus, & se pro eo ac decet gerat, & in comune aliorū uitae recte consulat. Et ut alia historiarum exempla omittam, qui legerit Fabium Maximū, quod is Publio Crasso rus concedenti de tertio bello punico indicto, de quo remotis arbitris clam in senatu actum erat, narrarit, grauiter a senatu obiurgatū, hic in rem publicam administrandam adscitus taciturnitatem optimum & tutissimum rerum publicarum agendarum telum esse cognosceret. Et prouide, non temere, quae secreto in senatu agenda sunt, efficienda esse admonebitur, qui in historijs didicerit, olim minores natu, adeo grandioribus natu honorem habuisse, ut iuuenes die illo quo senatus haberi solebat, aliquem ex patribus conscri-

DE ARTIBVS

ptis, aut propinquum, aut auum pater-
num ad curiam deduxerint, & abeuntem
rursus reduxerint, is in repub. quoq; sua
curabit, ut a iuuenta senectæ suus honos tri-
buatur, & iuuetus sobrie & modeste uiuat,
id quod ad concordiam reip. maximus est
gradus. Qui apud historiarum authores le-
gerit maiores natu in conuiujs quondã ad
tibias præclara maiorum gesta in uersus ad-
dacta cecinisse, ut ad ea factis exprimenda iu-
uentus excitaretur, is manibus pedibusque
contenderet, ut ex conuiujs, quæ in repub.
cui regendæ præfectus est, agitantur iuue-
nes meliores abeant, breuiter in historicis
nihil non offenderit, quod ad rempub. be-
ne & sceleriter constituendam cõducere ua-
let. Ex is om̃ibus, optimi auditores luce me-
ridiana clarius patere arbitror, quam com-
modam uiam ad ius Ciuile & intelligendũ
& pro dignitate tractandum præmuniat si-
bi is, qui historicos nocturna uerser manu
uersetq; diurna. Enimvero quam & poeta-
rum lectio ad iuris Ciuilis studia magnum
aditum aperiat, breuius quam alia commo-
strabo, quo ad ea, quæ, ut a me dicantur, in-
stitutus orationis meæ cursus postulat, mi-
hi & tempus & uestra audiendi benignitas,
non desit. Sed ad rem, poetarũ lectio hoc
nomine

ORATIO

nomine iuris candidato utilis erit, quod ex
illis & sententiarum spiritus, & uerborum
sublimitas & in adfectibus motus omnis,
quibus omnibus iuriscõsulto in causis agē-
dis utendum est, peti queat. Tum ut iuris-
cõsultus, cuius aures quotidianis consulo-
rum flagitationibus, assiduis fori clamori-
bus pene obsurduerunt dicam, an eneclæ
sũt, habeat, in quo se recreet, habeat in quo
se colligat. Et hac gratia Cicero, ut ipse fa-
teretur, iuris Ciuilis & poetarum omniũ pe-
ritissimus, in poetarum lectione requieuit.
Hinc etiã est opinor, quod Modestinus nõ
contemnendæ autoritatis iuriscõsultus (sic
enim eũ prædicat Imperator Iustinianus)
in .L. ad exhibendum. C. eo. titu. nõ tan-
tum poetarum lectioni aliquot horas suffu-
ratus est, uerumetiam periochas in Vergi-
lij libros composuit. Voluit enim uir ille
iuriscõsultissimus omniũ grauissimis stu-
diorũ laboribus fessum, blandis illis Poe-
tarum illecebris aliquãdo refocillare. Quid
uero commemorem, quod poetarum uer-
suli non raro & causis aut probandis aut
improbandis, uel Accursio teste, accõmo-
dari possũt. Sic interpret Demosthenis in
oratione *ὅτι παρανεοβείας* scribit, con-
tendentibus Atheniensibus cum Megareis

DE ARTIBVS

de Salamina insula, Solonē, uersiculo quo-
dam Homeri causam suā iudicibus appro-
bauisse. Nam cum Homerus scripsisset,
αἶας δ' ἐκ σαλαμῖνος ἄγινδύο καὶ δέκα νῆας

Quem sic uerto.

Aiax bisseis Salamine ex nauibus ibat
Solonem hunc uersum intercalasse.

σιος δ' ἄγινδύο ἰνα ἀσκηάων ἴσαντο φάλαγγες

Quem sic transpono.

Cecropide statuit quo tū statuere phalāges
Et sic disceptatoribus Lacedaemonijs.

Salaminas Megarensibus adiudicatas. An
non uero Imperator Iustinianus in insti-
tutionibus titulo de lege Aquilia probaturus
& sues pecudū appellatione contineri quia
gregatim pascantur, Homeri uersiculo ex
Odissea probat, uersum, quia in plerisque
exemplaribus desideratur, adscribam.

κλαγγὴ δ' ἄσπερος ὄρρουσῶν ἀυλιζομένων

Quem uersum sic uertere potes:

Grunnitusq; suum est, stabulatum magnus
obortus.

Idem Imperator in titulo de emptione &
uenditione probaturus per mutatione reze
emtionem & uenditionem contrahi, eāq;
speciem emptionis & uenditionis uetustissi-
mam esse Homeri testimonio probat, qui
in septimo

ORATIO

in septimo Iliados aliquam partem exerci-
tus Græcorum uinum sibi comparasse,
ait, permutatis quibusdā rebus. Versus sū
quis desiderat sunt hi

ἔσθην ἀρ' ὀνίζοντο καροικομοόντες ἀχαιοί·
ἄλλοι μὲν χάλκων, ἄλλοι δ' αἰσωνι πύργων,
ἄλλοι δὲ ῥίνοισ, ἄλλοι δ' ἀγροῖσι βόσωνι,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδοισι.

Quos uersus sic utcunq; uertimus.

Tūc redimūt Græci dulcissima uina comati
Æra illi promunt, ferrū pars altera candens
adfert, dāt tauros, dāt bubula tergoramulū
Pars bona ne uinum desit, mācipia tradit.

Iurifeōsultus in. L. Aut facta, in Pādestis
de pœnis, cōfirmaturus exilio uoluntario
casus fortuitos luendos esse, ex insigni, sic
enim Iustinianus alias uocat, Homero, cō-
firmat, cuius hi uersus sunt Iliados secūdo.

ἔνθ' ἐμὲ τυφλῶν ἑόντα μενοίπτος δὲ ὄππέντος·
ἄγαθὸν ὑμέτερος δὲ ἀνδρῶν ἀσπίς ὑπὲρ λυγρῶν
ἡματι τῶν παύδα κατέκτανον ἀμφιθέμοντες·
νήπιος οὐκ ἐπέλεον, ἀμφὶ ἀσφαλαλοῖσι χο-
(λαθεῖς)

Et hos uersiculos sic ex tempore uerti.

Tūc puenz adhuc me meneius ex Opoete
Eles sub uestras duxit quo tempore esde,

DE ARTIBVS

Committens tristem, puer; Amphidaman
te peremi,

Prognatum fatuus nolens, sed percitus ira
Talorum in ludo rabie dementer amara.

Iam satis opinor liquet, olim etiam gra-
uissimis causis probandis Poetarum uersu-
culos adhibitos esse. At ne quis putet uel lu-
stinianum, uel ueteres iuriconsultos, cau-
sas suas poetarum uersibus approbasse, au-
dite & glossularios & plerosque illos iuris in-
terpretes idē sibi sumpsisse. Est glossa in .L.
de quaestione in uerbo alienę C. de transa-
ctionibus, ubi glossularius probaturus le-
gem, quam in praesentia referre necesse nō
est, ut quę facile in promptu esse queat, nō
de liberis, qui de parētum morte inquirere
solēt, sed extraneis uerba facere, uersiculo
Ouidij firmat, qui est,

Filius ante diem patrios inquit in annos,
Est glossa in .L. unica in uerbis errore
Calculi C. de errore Calculi, quę Calculū
album pro meliore die usurpatum, Perij
probat uersiculo, qui est,

Hunc Macrine diē munerā meliore lapillo.
Est glossa in .L. si creditor in uerbo sep-
didicisse C. de pignoratitia actione ubi Ac-
cursius ait (speciem legis qui uolet scire, in
cursum ait (speciem legis qui uolet scire, in
psam legem consulat) an sine culpa se per-
didisse

ORATIO

didisse probare debeat sub iudice lis est. Et
mox addit uerbum Horatij. Est glossa in ca-
pitulo, prudentes in uerbis ut debere ex-
tra. de donationibus quę citans illud do-
mini, Beatius est dare, quam accipere, illi
eo subdit, proinde locum Martialis in Scæ
uolam probra ingerere quod apud omnes
esitaret, apud eum uero ederet nemo, uer-
siculi si quos iuuat audire sunt ij.
Scæuola tu comedis apud omnes, nullus
apud te

Alterius siccas pocula, nemo tua.

Aut tu redde uices, aut desine uelle uocari
Dedecus est semper sumere, nilq; dare.

Sed quid uniuersas glossas quę poetarū
uersibus conditæ sunt retexo? Reliquum
est, ut & plerosque iuris interpretes poeta-
rum uersibus in grauib; rerum disertatio-
nibus usos esse commonstrem. Cæterum
ne longius quam supra institui, in hac ora-
tionis parte uerser, unū illud in praesentia
referam. Iason in appēdicibus, quas com-
mentarijs Christophori Porci in institutio-
num libros assuit, in tit. qui, & ex quibus
causis manumittere non licet in .§. in frau-
dem creditorū, in quaestionem uocans, an
in rebus probabilibus ignorantia censea-
tur, respondet rerum alienarum probabi-

DE ARTIBVS

libus ignorantia censeatur, respondet res
alienarum probabilem ignorantiam existe
re posse quod nemo res alienarū, nisi ad se
pertineant, curiosus esse debeat, unde, in
quit, & illud est Terentij in Heautonim.
Tantum a tua re ocij tibi est, reliqua nostis.
En habetis optimi auditores cur nam poe
tarum lectio iuriconsulto utilis esse queat,
siquidem ex illis, exemplo tam ueterum,
quam recentiorum iuriconsultorum cau
sarum etiam firmamenta comparare po
test. Postulat orationis ordo, ut & illas
duas philosophiæ partes, quarū una, quia
naturæ a secretis quodammodo est, ἢ φυσικῆ
altera, quia mores informat, ἢ δικη appellat
iuris candidato usui fore doceā. Et ἢ φυσικῆ
quidem iuriconsulto prodest, quod iuris
consulto frequenter in ueneficos orationis
impetus dirigendus est, in quos frigide &
ridicule dixerit, nisi quibus rebus uenena
parentur, quomodo homines enecent ex
ploratum habeat. Ut uero exploratum ha
beat, ἢ φυσικῆ auxilio fuerit. Non sibi con
stabit iuriscōsultus, si in mulieres, quæ par
tus medicamentis abegerūt, orationis mu
cro stringendus sit, nisi ex τῆς φυσικῆς adi
tis quibus modis id fieri possit & an fieri ua
leat ex

ORATIO

leat exprompserit. Sic Cicero in oratione
pro Cluētio non unquam tam diserte, tam
prudenter Oppianicum ueneficij reū pera
gere potuisset, si non philosophiæ quoque
eius, quæ rerum causas inquirat & docet,
gnarus fuisset. Quæ oratio adeo posterita
ti placuit, ut iuriconsultus in titulo de poe
nis honorificam mentionem eius facere nō
dedignetur? At si in homicidas detonan
dum sit, o quam sudabit iuriscōsultus, si nō
cur ex uulnere illato aliquis perierit rationi
bus ē Philosophia naturali de promptis do
cere potuerit, glo. in L. prima C. de emē
datione seruorū differit, Quod si quis ser
uum alienum occiderit, eum legi Aquiliæ
obnoxium teneri, nisi probare queat, ser
uum illum ex uulnere non obisse, id uero
quomodo probare poterit homo eius phi
losophiæ partis quæ rerum archana scruta
tur penitus ignarus? Hic locus de philoso
phia τῆς φυσικῆς mihi paucis attingendus fuit,
ut & alia quæ adhuc mihi dicendā incum
bunt, pro dignitate exponere possim, pro
ximum uero est, ut ostendam & alterā phi
losophiæ partem, quæ ad mores fingēdos
conferat, futuro iuriconsulto oppido frū
giferam fore. Principio iuris Ciuilis scien
tiām rem sanctissimam esse cōstat L. prima.

DE ARTIBVS

ff. de varijs & extraordi. cog. Proinde & eos qui ei præsumunt, sancte integre & moraliter uiuere decet, ne professionem adeo sanctam, malis suis moribus dehonestent et de decorent. At quinam iuriscultus se optimis moribus exornare potest, hoc est honeste uiuere, alterum non lædere, nam ita mores hominum format Philosophia illa ἡ ἠθικὴ qui hanc philosophiæ partem, quæ mores fingit, uel extremis labris, ut dicitur, attigit nunquam non minus profecto hoc facere potest (si modo prophana cum sacris conferre licet) atque is Christianam uitam instituere ualet, quæ eos libros, qui ad Christianismum informant, nec ipse legit unquam, nec ab alijs sibi enarrari audiuit. Hinc ipso usu comperimus, quam spurce, quam illiberaliter, quam moleste uiuatur a iuriscultis is, qui illam Philosophiæ partem, quam Socrates e cælo deuocasse fertur, contempta, illotis quod aiunt pedibus, ad sanctam illam iuris professionem inuolarunt. Accedit is quod cum ἡ πολιτικὴ una sit Ethicæ pars, quid obsecro iuriscultus Reipublicæ clauo admotus, in Reipub. se dignum secerit, qui neque ea quæ Plato, neque quæ Aristoteles ὁ δὲ πολιτικός, scripsere, diligentissimè et legerit & tenuerit? An domum

mode

ORATIO

mode administrare poterit, si τῶν οἰκονομικῶν aut ipse non legit, aut nec ab alijs recte tractari uidit? Nemo opinor hoc dixerit, Nec igitur ὁ πολιτικός pro eo ac decet aliquis qui uerit, nisi uel in illorum libris uersatus sit, qui politice rationes docent, uel apud eos egit, quæ eaque in libris ἡ πολιτικός scripta sunt, factis in Reipub. præclaris ostenderunt. Taceo hic quod iuriscultus non quam non, de æquo, bono, honesto, iusto, iniusto, siue causas agat, siue consilijs siue uet alios dicendum est. Quid enim est aliud iuris prudentia, quam iusti & iniusti scientia? L. ij. ff. de origine iuris. Proinde plerique iuris prudentiam partem philosophiæ illius quæ a moribus formadis nomē habet, existere affirmant. At uero unde æqui, boni, honesti rationes deriuabit, nisi ex Platonis legibus, nisi ex libris Ethicis Aristotelis, ex quorum scriptis ueteres iurisculti multa adeo deprompserunt. Postremo cum sæpe necessitas, quæ, ut in pro uerbio est, ferri caret, & telum est acerrimè urgeat, ut, quo Reipub. status in tranquillo sit, improbos accusemus, uituperio afficiamus, probos laudemus, defendamus. Ad utrumlibet horum pro decoro tractandum, plurimum, in illa philosophiæ parte quæ Ethicæ

D ij

DE ARTIBVS

dicatur, elaborasse profuerit. Hinc enim & uirtutum rationes, propter quas homines laudibus ornamus, hinc uitiorum scaturigines quorum ergo homines infectamur, fluunt. An uero putamus Ciceronem in Verrem, in Vatinius tam uehementer, tam prudenter dicere potuisse, si non ex moralis Philosophiæ libris, uitiorum formas tam probe perdidicisset? An tam splendide, tam diserte Archiam poetam laudibus tollere potuisse existimamus, nisi uirtutum genera ex Ethicis monumentis hausisset? quod si hæc mea argumenta alicui non faciunt fidem, ut credat philosophiam tam moralem, quam naturalem iuriconsulto prodesse, huic fidem faciat ipse Cicero; & ipse iuris Ciuilis callentiss. qui in pluribus libris & epistolis testatur dicendi facultatem, quam iuriscōsulū κτῆσι dicam an *χρησι* suam esse affirmat, ex intimis sapietiae fontibus fluere, & hoc nomine quondam eosdem fuisse, qui & morum & dicendi præcepta traderet. Sed iam tempus est, ut ad id quod in extrema orationis parte mihi dicendum sumpsit ueniam, nimirum tam Latinæ, quam Græcæ linguæ peritiam futuro iuriconsulto admodum & utilem & necessariam existere. Atque hic orator uolo eos, qui partim temporum iniuria,

*deus et
apray.*

OUYRTIO

iniuria, partim præceptorum inopia nequam harum linguarum perdiscere poterunt, ne ægre ferant, me has linguas iuuenibus commendare. Non enim id & me eo animo fiet, ut senes in ordinem redigam, sed ut quam compendiosa uia ad iuris Ciuilis studia utriusque linguæ uatico instructi, perueniant, ostendam, sed ad rem. Hoc uobis, qui Pandectarum libros euoluistis exploratum arbitror legum sermone nihil latinus, nihil tersus, nihil politius uel dici uel excogitari posse. Quod si quibus Pandectarum libros adhuc per ætatem adire non licuit, ij ex Laurentio Valla, qui in omnium manibus teritur, haud dubie didicerunt, quid de illis libris, quantum ad sermonis cultum attinet, statuendum sit. Nam is in libro elegantiarum tertio scribit se relegisse quinquaginta pandectarum libros cum quadam admiratione, adeo ut primum nescierit, utrum diligentia ne an grauitas, prudentia an equitas, scientia rerum, an orationis dignitas præferret, & maiori laude digna esse uideatur. Et præsci, ut idem inquit iuriconsultus quales, quantum in eloquendo fuerint, iudicare non possumus, quippe quorum nihil legitur, his autem qui inter manus uersantur, nihil est mea sententia, quod addi ad-

DE ARTIBVS

miq; possit, non tam eloquentiæ, quam quidem materia illa non magnopere paritur, quam latinitatis atque elegantiae, sine qua omnis doctrina caeca est, & illiberalis praesertim in iure Ciuili, hæc ille. At uero cum tanta sit in legum Ciuiliū libris elegātia & natua sermonis proprietas, quinā obsecro iuris Ciuilis studijs destinatus, & omnis elegantiae, omnis latinitatis ignarus, aut per se ad plenum leges intelliget, aut ut alij intelligant efficere potest? An q; Atticæ linguæ nō prorsus gnarus est, Demosthenis, Platonis, Luciani libros recte assequetur? aut ut alij assequantur effecerit? An linguæ Hebraicæ non satis peritus biblia Hebraea probe intellexerit? An, ut & ad uulgares linguarum Dialectos ueniam, qui Gallice sonare nō exacte potest, Gallorum scripta exacte interpretabitur? Num qui Germanorum linguam non absolute callet, ea quæ a Germanis uel eloquuntur, uel scripta extant, absolute assequetur? Breuiter an quis scripta qualis qualis tandē linguæ cuius nō ad unguem peritus est, intellectu comprehendet, nemo, ut mea fert opinio, nisi Moricho illo Lucianico stupidior sit, hæc affirmarit. Nec igitur Iuri Ciuili destinatus exacte & adamussim leges intellexerit, si latini sermonis

ORATIO

sermonis nitorem, quo illæ scriptæ sunt, nō adamussim perspectum habet. At hic reclamabit aliquis, ergo Accursius, Bartholus, Baldus, & si qui sunt alij inter illos interpretes iuris in legum abstrusa nō penetrarunt unquā, quippe qui id quod in confesso est, linguæ latinæ mundiciem sibi non compararunt? Audi tu, ego quamuis per ætatē de tantis uiris fortassis pronuntiare non possum, nec, si possem, in tanta a me dissentitium uarietate facerem, quod id mihi inuidiosum nec minus superciliosum in me esse possit, tamen quando hac mea oratione, aliud spectro nihil, quam ut prima discenitium iuuentur studia, non tam iudicis, quā coniectoris personam in me recipiam. Et paucis dico Accursium, Bartholum, Baldum, & alios huius gregis interpretes, linguæ latinæ ignaros non quidem in legum omnium exegesi hallucinatos esse, id quod partim ingenij foelicitate, qua olim non parum multū iuriscōsulti effloruerunt, accidit, partim labore infatigabili & improbo, qui cum omnia, ut Poeta ille inquit, uincat, legum quoq; difficultates in plerisque literarum latinarum ignaris expugnauit. At multo foelicius, multo labore minori, foeliciissima illa ingenia legū adita recludere po-

DE ARTIBVS

tuisse, si naturæ felicitati, usus quoque lire
 raturæ latinæ accessisset, citra omnes amba
 ges existimo. Sed cum temporum iniquita
 te latini sermonis peritiā tam præclaris inge
 nijs negaretur, o quā sæpe in Sole, ut in pro
 uerbio est, caligarunt & noctem, ut inquit
 Seneca, in oculis gestarunt: tum quam sæ
 pe in legū interpretationibus, ppter latinę
 linguæ ignorantiam, transuersi in nescio quē
 a legibus aberratē sensum, abrepti sunt.
 Exempla hic referre opus non est, qui uo
 let Budei, Alciati, Zasij procerum iuriscōn
 sultorum nostri seculi scripta elegantissima
 euoluat, & exempla plura quam in uicis il
 lis barbariei patronis gratum existet, repe
 riet. Adhæc Cicero proprietatem sermo
 nis iuriscōsultis peculiarem esse debere, af
 firmat. Quid uero aliud est sermonis pro
 prietas, quam latini sermonis mundities &
 castimonia: hanc dicendo iuriscōsultus nō
 unquam tuebitur, qui non eam a puero ex
 coluerit, perdideritq;. Quid uero hic cō
 memorem, quod iuriscōsulti, qui latine lo
 quuntur, citius legum intelligentiam in au
 ditorum animos transfundunt, quam qui
 adeo barbare dicunt, ut Gotthum quendā
 dicere credas: Quis enim non citius intelli
 git eum, qui bellum, quam qui guerrā ad
 esse, qui

ORATIO

esse, qui inducias datas, quam qui Treu
 gam concessam dicit: Quis non citius adse
 quetur, quid proscripti, quid præconio ci
 tati sint, quam quid banniti existant: quid
 retorquitiō significet, citius auditor intelle
 xerit: quid sit exscribere, describere, exem
 plum sumere, quam ut plerique loquuntur,
 exēplare, prius intelligitur quid sit exem
 plum recognitum, quam quid exemplatū,
 collationatum existat. An non uero quis ci
 tius intelligat, si dicam stipulatio disiuncti
 ua est, quam si stipulatio alternatiua est, di
 xero: Mirū, nisi quis prius intelliget, quid
 sit legibus soluere, quam quid dispensare,
 quid thema & propositum uel species le
 gis sit, quam quid casus existat. Emoriar, si
 non prius iuuenis perceperit, quid profite
 ri sit, quam insinuare donationem. Quid
 sit æquus, quid iniquus iudex, quam quid
 fauorabilis & nō fauorabilis. Sed hic quāpiā
 cui latini sermonis elegātia nausæa est, ob
 strepuerit. Vn' tu uocabula in scholis iurif
 cōsultorū recepta e suo loco mouere & tol
 lere: Audi tu, nihil est quod malim, q̄ cum
 omnia studia pristino nitore restituta sint,
 iuris quoque Ciuilis studium in pristinum
 gradum restitui, sed quando plerique qui
 hoc nostro seculo iura profitentur, præter

DE ARTIBVS

barbara ista uocabula, in pröptu non habent ulla, boni cösulendum erit, si quas a suis præceptoribus didicere uoces, auditoribus communicent. Cæterū iuuenes, qui ista tempestate, qua omnes bonæ literæ effloruerunt, iuri Ciuili se addicūt, paululū elegantioribus uocibus assuescieri uelim, ut aliquādo ubi senes nostri, eis lāpada, quod aiunt, cursu tradiderint, studia iuris in lucē ueterem reuocari queant. Porro quod Alexander de Imola quodam loco, eum non inrer iuriscōsutos numerandum putat, qui non in ore habeat uoces iuriscōsultis assuetas, hoc est, (sic enim ego intelligo) qui non communi barbarie cum alijs fruatur καὶ βαρβαρίη, mea quippe sententia, perridiculum est, quando consuetudo laine loquentium digna sola sit, quæ a nullo non exprimitur, sed illi uiro, quando barbaro seculo florens aliter sentire quam barbare non potuit, condonandum est. Sub hæc, latinæ linguæ peritia, hoc quoq; commodi iuriscōsulto apportat, ut qui ea imbutus est, syncerius et scelicius iura doceat. Qui enim latinam linguam docti sunt, hac fere ratione in legum exegefi utuntur, primo omnium speciem legis auditoribus enarrant, deinde usum legis ostendunt, qd enim

ORATIO

enim refert te plusquam Myriadas legum in muerato habere, si nullius usum certū teneas. Postremo, quibus argumentis nomotheta aliquis utatur, quibus orationis flosculis lasciuat, indicant. Tum si quid in interprete aliquo primæ classis adnotatum est, quod ad legem faciat, id in loco, & cōmodo adducunt. Quod si exempla huius rationis docendi leges requiritis, consulite ea quæ uel Zasius uel Alciatus latinæ linguæ callentissimi in leges scripsere, & me uera dixisse comperietis. At scholasticum, inquit, hoc dicēdi genus est, recte scholasticū ais, & quod scholis, meo quidem iudicio non male congruat. Nam illud quod a plerisque in scholis receptum est, ut tunc quisque suo officio se egregie defunctum arbitretur, si uel plus minus mille leges una hora effundat, uel si quod Italis placere uideo, in interpretibus magis quam in legibus illustrādis defudet, non damno quidem, sed prius illud docendi institutum memoriam potius interpretis ostentare, q̄ auditoris profectum nauare uidetur, quando fieri non potest ut auditores tot leges meminisse aut possint, aut uelint. Posterior uero docendi ratio temporari extrahēdo inuēta esse apparet. Sed quid hæc moueo, aut curo, in docen-

DE ARTIBVS

do rationem, quæ cuique optima esse uide-
tur, per me licet sequatur. Sed ut eo quo dis-
gressa est oratio mea redeat, linguæ latinæ
cognitionem cum ad alia multa, tum ad sin-
cere & commode docendas leges conducere
dixi, id quod & testatur Cicero, dum
Seruium Sulpitium hac gratia eloquentiæ
quæ latini sermonis natua puritas est, ad-
sumpsisse scribit, ut ius Ciuille facile possit
ueri. Hoc quid aliud est, quam ius Ciuille
apte docere? Nec frustra idem Cicero, Scæ-
uolam præclarum quoque iurisconsultum
laudat, quod oratione limatus fuerit, de quo
illud dicere solitus erat, Scæuolam iurispe-
ritorum eloquentissimum, eloquentium iu-
risperitissimum existere. Cur orator ille elo-
quentiam in Scæuola laudibus ornaret, si
non ea oratori apprime necessaria & utilis
foret, quando stultum est aliquid in aliquo
laude tollere citra quod quis facile munus
suum ueri possit, nec aliquid emolumentum
alicui addat. Nec idem Cicero Cathonem
iurisperitissimum, in dicendo præstantissi-
mum fuisse scripsisset, si nihil momenti, lati-
næ linguæ cognitio iurisprudentiæ adiuu-
geret. Sed quid ueteres iurisperitos tantum
recenseo? sunt & nostro seculo Scæuolæ,
Sulpitij, Cathones, inter alios uero, (nam
omnes

ORATIO ^{Uol.}

omnes nominare longū esset) eminet Gu-
lielmus Budeus, Alciatus, Valricus Za-
sius, de primis duobus, non ita multo post
dicam, de postremo hic locus exigit, ut com-
memorem. Quanta uero dicendi sciētia,
Zasius præstet præter discipulos suos, quæ eo
Friburgi iura publice frequenti auditorio
proficiente præceptore usi sunt, scripta quæ
eius elegantiissima, tersissimaque declarant. Nec
mihi credibile est, uirum illum tantis uigi-
lijs, tanto sudore, tanto scribendi cædio, non
enim aliter hoc sacrum constat, ut Græcis
in prouerbio est, illam suam latini sermo-
nis puritatē ueneremque redempturū fuisse,
si non eam ad iura Ciuilia, & necessariam
& commodam intellexisset. Superest, ut &
Græcicæ literaturæ cognitionē iuris Ci-
uilibus candidato oppido necessariam iuxta
utilem esse ostendam. Primo omnium bono-
nam partem legum Ciuiliū quas in Pan-
dectarum libris consutas habemus, e Græ-
corum Platonis, Aristotelis, Demosthe-
nis, Homeri denique libris collectas, tam
manifestum est, quam quod manifestissi-
mum. Iam quamuis $\pi\epsilon\sigma\ \tau\acute{\alpha}\ \acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon\tau\epsilon$ non
conducit, tamen mire leges intelligibiles
reddit, e quibus fontibus emanarunt, com-
pertum habere. Tum quod non raro riuulū

DE ARTIBVS

tantum legum in Pandectas derivati sunt, cū in ipsis authoribus, omnia pleno fluat alueo. Tum quod in nostris codicibus plerūq; lacunas Græcis legibus uacuas relictas comperimus. Quid igitur hic fecerimus, ubi uel leges non integræ, uel prorsus expunctæ inueniuntur, num diuinare potuerimus, id quod Accursius subinde in studio habet, quid aut relictum, aut omissum sit, si non ipsos auctores e quibus leges decerpæ sunt legerimus. Sed agite, exemplis agamus. Callistratus iuriscōsultus in titulo Pandectarum de nundinis, negociatores & agricolas, & si quod aliud genus hominum est, quod exportat & importat merces, ciuitati bene constitutæ utiles esse ex Platone probat. Verum hic locus in exemplaribus nostris desideratus fuit, nec facile quid sibi Callistratus uelit intelligi posset, nec e quo Platonis libro descriptus esset, facile sciuissemus, si non Andreas Alciatus alter nostri seculi Sulpitius, locum istum ex libro Platonis de legibus secundo restituisset. Est præterea in lege secunda in Pandectis de legibus finitio legis ex oratione Demosthenis, quam in Aristogitonem habuit inserta, iā nescio quot annis locus ille ex qua Demosthenis oratione depromptus esset, penitus ignotus

ORATI

ignotus fuit. Denique Budeus & linguarum et bonarū literarū unde hic locus e Demosthene ceter, commonstrauit. Accedit huius iuriscōsultus Græcæ linguæ per locum aliquē ex Græcis authoribus dectis adduci uideat, mox totus mediatus locus hic trāscriptus sit. id quod etiā multum opis ad in legem suppeditat. Sic ut modo listratu in titulo de nūdinis Græcæ Platonis uerba latīna fecit, sed is qui nem legerit, facile uidet, quam plenā ita dicam, orationis flumine illic onuberent, longe enim Plato fufius istum cum tractat, quam a iuriscōsulto tractat qui ut breuitati, sic em̄ conijcio, consule ea tantum quæ pro se facerent, e Platone cerpsit. Verum lector, qui illa a Callistrato transposita legit, minus quid sibi illa lex de mercatoribus uelit intelligit, quam si in Platone ipso ubertim tractata omnia legerit. Hoc quoque in lege secunda de legibus, in finitione legis e Demosthene trāsumpta accidit, fufius enim & plenius omnia Demosthenes, legis finitionem instruxit, quam iuriscōsultus in lege non raro iam a me adducta instruit: & quid sibi finitio legis uelit,

E A R T I B V S

Igitur, qui e fonte eam haurit,
 in titulo contentus existit. Con-
 iuriconsulto linguæ Græcæ co-
 ad hæc, ut ipsemet suis oculis, qui
 fidei, quam alterius adhibetur col-
 An loca Græca a iuriconsultis in
 arum locis in linguam Romanam
 a, sarta recta, quod dici solet, sint,
 mutila & *μειρα* deprehēdet mox
 fontes cōtendit, ne quid sit quod
 sum remoretur. Et est hæc nō uul-
 causa, ut mihi uidetur, ob quam Græ-
 uans, qui se iuris Ciuilis studio desiti-
 diligētissime amplexari, exoculari-
 at. Sed quid futurum est, si Græcā lin-
 a ignores, & in ultimos Codicis libros
 idas in quibus tot Græcæ uoces sunt,
 uix tot noctuas *Προβόλας* Athenis fuisse
 crediderim. Hic sane non plus precium ope-
 re feceris, quam si in Hebræa biblia in idas,
 Hebrææ linguæ rudis. Et ut illarum uocu-
 ignorantia in foro in agendis causis tibi pa-
 rum obesse queat, quanquam hoc nondum
 prorsus mihi persuasum est, quid enim fa-
 ciet in foro uerborum, quibus res appellet
 imperitus? nepe hoc quod canis in balneo,
 tamen si interpretis fungaris munere, ridi-
 culum dicā, an ignominiosum erit, te pro-
 rostris

O R A T I O

rostris, magna profectum, uoces etiā pueris
 hoc felicissimo seculo, linguæ Græcæ gna-
 ris, cognitæ, prorsus ignorare. Olim Pu-
 blius cōsul, qui se iuriconsultū uideri uole-
 bat cū nihil minus esset, tanquam testis interroga-
 tus, cū se nihil scire respondisset, Cicero, ut
 erat facetus in eius imperitiā iocatus, disce,
 quæso ait, forsā de iure te interrogatū pu-
 tas. An non etiam credimus talia scommata
 nobis, si non in os, at clam obiectum iri.
 Disce tu iuriconsulte, pene aliter dixeram,
 prius quid uoces sint, quibus adeo iuris uo-
 lumina refertæ sūt, quam te rerum Ciui-
 lium doctorē profitearis. Nec iniuria hoc
 audiunt isti uocum contemptores, natura
 enim ita comparatum est, ut rerum scientia
 citra uocum cognitionē constare non pos-
 sit, siquidem cum principe Philosophorū
 teste Aristotele, uoces rerum symbola sint,
 uocibus non perspectis, & in rerum, quæ
 uoces signa sunt & notæ, cognitione hal-
 lucinemur, oportet. Quomodo igitur per
 Deum immortalē legem intelligas? si nō
 uerba quibus lex utitur intelligas. Quod si re-
 rum cognitio, citra uocum intellectum cō-
 sistere potest, quo ore, qua fronte Labeo iu-
 risconsultus se plerosque iuris nodos uocum
 origine & ratione, non secus ac bipenniū

DE ARTIBVS

Tenedia, ut Græcis in prouerbio est, discussisse, fateatur. Cur igitur iuriconsulti in libro de legatis tertio, adeo anxie, adeo accurate, iam Græca iam Latina uocabula interpretantur? Eradatur ergo titulus de rerum & uerborum significatione, qui quoque præter uocum Latinarum, iuxta Græcarum exegesi[m] complectitur nihil, sed ualeat ista linguarum & omnis Latinæ dictionis, hostes, qui si non succensere uellent, hoc his, quæ iam de necessitate linguæ Græcæ dixi, adderem, non raro totam legis intelligentiam in uno Græco uocabulo recte intellecto uerti. Est lex tertia, in Pandectis de conductione Triticaria, quæ uulgo sic legitur, In hac actiōe, si quaeritur res quæ petita est, cuius temporis æstimationem recipiat, uerius est quod Seruius ait, condemnationis tempus spectandum, si uero desierit esse in humanis, mortis tempus, sed etiam antea secundum Celsum. Reliqua nostis, ubi pro antea Græcam uocem Alciatus noster proponendam esse docet, ἐν πλάτῃ quasi quæ dicat, latius & non obseruatis iuris angustijs, quæ uox nisi reposita sit, totum sensum legis subuertit. Vult enim lex ne illa actiōne, ita tempus mortis consideretur, ut ad leuissimam æstimationis symplegadas & angustias

O R A T I O

gustias rem contrudamus, sed potius pro no & æquo æstimatione ineamus, Actur sius dum hanc uocem Græcā hic deesse ignorat, ueluti Protheus ille πάλυωπος in uoce, antea, se in tres formas, nec admodum sibi constantes transformat. In promptu mihi essent leges aliæ, & quidem plurimæ, in quibus propter unam, aut alteram uocem Græcam exulantem totus legis sensus ἀγορεύει καὶ τὸ miscetur, sed satis sit ex una lege didicisse, in una Græca uocula recte perpesta, totius legis aliquando proram & puppim consistere, & proinde summopere linguæ Græcæ cognitione, ei, qui in legibus uersari uolet, necessariam esse. Taceo hic, quod iuris studio consecratus, nec istas uoces, quod Græco fonte cadant, quibus etiam foribus negotijs utendum est, citra literaturæ Græcicæ cognitione exacte intellecturus sit, cuiusmodi sunt paraphernalia bona, chirographū, Apocha, Antapocha, Protocolū, bona Hypothecata, Hypotheca, Trapezita, signū autenticū, & si quæ aliæ uoces sunt, quibus ut cōfessis Græcis utamur, necesse est. Hic dixerit aliquis, harum sane uocum, ergo lingua Græca, iuriscōsultus facile carere potest, cum illas & Rabulæ forenses ut omnium literarum bonarum, ita

DE ARTIBVS

Græcæ literaturæ imperitissimi, & intelligant, & quam creberrime in ore habeant. Audi tu, homines isti e suis se dignis librorum lacunis ista uocabula utcumq; hauriunt quos si acriter urgeas, ut tibi uocum quibus adeo crebro utitur, rationem reddant, nihilo plus dicturi sunt, quam coruus ille, qui Octauio Cæsari ex Actiaca uictoria reuertenti occinens *χαίρει καίσαρ*. Quid illud sit, quod ab aucupe summis laboribus institutus, occinuerit, dicere potuisset: hoc ad pecuniam corradendam nihil impedimento est, inquires. Antea dixi mihi in ista mea oratione nihil rei esse cum istis, qui iuris prudentiâ sola lucri cupidine correpti, discunt, si modo discunt, sed cum his qui in hoc omnino otium, in hoc omne reponunt negocium, ut & esse & dici iurisconsulti possint. Valeant igitur istæ auri & argenti hyrudines, & lucris suis ita ut possunt fruantur, iâ est opinor satis comprobatum, quâ Græcæ literaturæ cognitio, futuris Iurisconsultis pernecessaria & perutilis existat, quod si aliquem hæc mea argumenta non mouent, ut iurisconsultus futurus linguarum cognitionem sibi comparet, hunc opinor mouerit Iustinianus ipse, qui in exordio statim *Pa* de ceterum linguam tam latinam, quâ Græcam æter

ORATIO

eam æternas esse optat, nec immerito, uideat uir ille, eos qui non utraque lingua exculti, ad legum studia irrumperent, oleum & operam perdituros. Quid enim cum tot Græcis legibus, cum tot Græcis uocabulis, quæ ubiuis obturbant, faciet iurisconsultus, linguæ Græcæ prorsus hospes? Mouerit et hunc iurisconsultorum exëpla, qui, ut ex responsis eorum coniscere licet utramque linguam ex æquo calluerunt. Mouerint & hunc nostri seculi iurisconsulti, quorum qui iuris callentissimi sunt, in utraque lingua insigniter excellunt. Et ut alios omittam est Gulielmus Budeus, Iesu bone, quâ rara, præter iuris Ciuilibus exactam cognitionem, in utraque lingua eruditione præditus est. Andreas Alciatus uir, in quo nescias maior ne iuris cognitio an utriusque linguæ exactissima peritia existat. Cui uero uerisimile uideat uiros illos, tantis laboribus utriusque linguæ scientiâ sibi comparaturos fuisse, nisi eam, ad iura Ciuilia & ualde necessariâ & utilem fore prouidissent? si quæ tantorum uirorum exempla non commoueant, ut prius in utraque lingua perdiscenda operam ponat, quâ iuris adita subeat, hunc nescio quid mouere possit. Nec est quod difficultas aliquem ab utraque literatu

E in

D E A R T I B V S

ra discenda abstrahat, & absterreat. Adhuc modo ingeniū mediocre, adsit amor, qui ut in proverbio est, musicam docet, utramque discendi linguam ardens. Accedat præceptor nō omnino imperitus, emoriar, nisi citius utranque literaturam perdidicerit, quam quondam maiores nostri semilamine miserandam perdidicerunt balbutiem. Si quid difficultatis in his linguis perdiscendis est, in rudimentorum absinthio deuorando existit, quod ubi iam deuorauimus, omnia quæ discenda sunt, synere & melle fluere uidebuntur, sed quid hæc hoc loco? Intellexistis optimi auditores, quibus literarum opus sit ei, qui compendio ad iuris Ciuillis studia prouehi uelit. Intellexistis primo omnium ei eas discendas artes, quæ sermonis magistræ sunt; cuiusmodi est, Grammatica, Rhetorica, Dialectica. Intellexistis historiarum iuxta Poetarum lectione quoque iurisperitorum instructum esse debere. Intellexistis iuris eandem didato, duas philosophiæ partes percognitas oppido profuturas, quarum una rerum naturas inuestigat, altera ad mores formandos facit. Intellexistis & Latinæ & Græcæ literaturæ cognitionem parandam ei, qui inoffenso pede, in iuris Ciuillis campo inerrare cupiat. Ex quibus obiter imprudentiam dicam

pilogus.

O R A T I O

Quam dicam, an insaniam illorum, qui pueros uix uagitum oblitos, iuri destinandos, putant, liquido perspicitis. Totum ius ex intimis artium humanitatis fontibus derivatum est, & ueterum iurisperitorum literarum omni prisca et ueteri eruditione scatet. Et sunt, si Deo placet homines, qui & ius Ciuile, & prisca illa ueneranda iurisperitorum placita intelligi posse existimant, etiā si quis omnis humanitatis, omnis ueræ eruditionis ignarus sit, neque uero & illud consentaneum est, quod plerique dicunt, eos qui secundum bonarum literarum cognitionem partam, iuri Ciuili animum adiungant, raro insignes iurisperitos euadere. Quis Seruio Sulpitio in iure Ciuili Cicero nis seculo fuit præstantior? at is sero ad ius Ciuile animum adiecit, nec Baldus inter interpretes iuris, postremus est, siue quis ingenij acumen spectet, siue diligentiam in tractandis legibus consideret, at & is sero ius Ciuile attingit. Prætereo alios innumeros, qui quamuis *ὀλίγη* in iure tamen Ciuili insigniter eruditissimi euaserunt. Quare uos optimi iuuenes ne credite, ne obtemperate illis, qui uos omnium literarum, omnium linguarum rudes, ad iuris Ciuillis studia illiciunt. Cogitate illud Cæthonis,
E iij

CONSILIVM DI.

Sat cito, si sat bene, cogitate tum demum
uobis tempus discendi iura appetisse, quā
iam in bonis & literis & linguis, solida fun-
damēta ieceritis, quibus prætermisiss, nun-
quam hoc quod cupitis, nempe ut ius
Ciuille, & recte per omnia intelligatis
& foeliciter tractetis, consequemi-
ni. Nobilis em̄ sententia Quin-
tiliani est, ad nullius rei sum-
mam, nisi præcedētibus
iniitijs perueniri.

D I X I.

FINIS.

SCENDI IVRA.

CONSILI-

LIVM DE COMPENDIA

ria discēdi iura Ciuilia ratiōe, ad Mau-
riciū Breunlerum, Iuris utriusq;
Licentiatū. Authore Chri-
stophoro Hegen-
dorphino.

CHRISTOPHORVS HEGEN-

dorphinus, Mauricio
Breunlero S.

VM TV nuper, mi
doctissime Maurici, a-
pud me pranderes, &
ut inter prandēdum ac-
cidere solet, de rebus
uarijs cōfabularemur,
randem de iuuentutis
nostræ studijs sermo ul-
tro citroq; inter nos habetur, ubi tu inter
cætera dicebas tibi ualde placere, quod iu-
uentus hoc tempore ad grauiora studia cō-
renderet, nā alios ad Theologiam animū
adijcere, alios Medicinæ studio se tradere,
tertios, iurisprudentiæ nomen dare. Ve-
rum hoc tibi displicere aiebas, quod cū tam

E v

CONSILIVM DI.

ologiae, quam Medicinæ studiosis multo
ideo, & certè professionem utranq; foeliciter
auspicandi uitæ a doctissimis quibusq;
& Theologis & Medicis præscriptæ sint,
nullus inter iuriscōsultos nostri seculi cer-
tam Iuræ Ciuilia ingrediendi methodum
iuuenturi præmonstraret. Addebas te ple-
rosq; non postremi nominis Iuriscōsultos,
sæpe consuluisse, quoniam pacto, iuris Ci-
uilibus studia foeliciter auspicanda essent, sed
neminem adhuc aliquid certi tibi ostendisse,
nec in ratione accedendi iura Ciuilia cō-
sensisse, nam alium ab institutionibus iuris
Ciuilibus hoc studium auspicandum esse con-
suluisse, alium ab interpretum lectione in
hæc studia ingrediendum esse suasisse. Ter-
tium iuris candidatum, ab iniuio statim pro-
fessores iuris omnes diligenter audiendos
esse, autorem fuisse, breuiter alios aliâ qua
horum studiorum cursus instituendus esset,
uiam monstrasse. Et cum qua es facundia,
multorum consilia, quæ, ijs, qui Iuri Ciuili
se dedere, uel fuit data, nobis inter prandē
dum diserte exposuisses, tandem me intui-
tus, ecquid tu Christophore consuleres, si
rogarèris a iuvene, ut, dux ei itineris ad ius
Ciuile perdiscendum esses. Ego uero in præ-
sentia id quod mihi cōmodum, & rectum
uidebatur,

SCENDI IURA.

uidebatur, dixi, interim rem mecum alium
& accuratius repetens, concepi animo ra-
tionem quandam, quæ mihi non omnino
absurda, & Iuris Ciuilibus candidato non
frugifera uisa est. Cæterum ut tu istius ra-
tionis disceptator esse possis, eam in lit-
teris relatam ad te mittere uolui. At ne in
legendum rerum turba onerareris, & qua
forasse fideliter quam salubriter his qui I-
uris sacris inaugurari cupiunt consului, di-
splicere nequeas, in capita quædam uniuersum
consilij mei, summam redegi.

CAPVT PRIMVM.

SI in ulla alia re instituenda animo obuer-
sari debet illud quod nescio, quis tandem
dixit, deliberandum est diu, quod statu-
endum est semel, in Iurisprudencia ad eun-
da animo obuersabitur, quod moneat iu-
uenem, ut prius secum deliberet, quam ad
Ius Ciuile discendum animum adiungat.
Primo omnium deliberabit secum, an huic di-
sciplinæ ad eundem maturus sit, tunc uero se
maturum esse ferat, quando iam omnibus
bonis literis se exornauit, quando iam Græ-
cæ iuxta Latinæ literaturæ gnarus est. Ci-
tra enim bonarum literarum cognitionem,
citralinguarum peritiâ, in legum studia

CONSILIVM DI-

nec spe sua, neq; aliorum expectatio-
ignum effecerit. Marcus Cicero tabu-
rum duodecim omnium philosopho-
rū thecas uocat, quod in his omnis phi-
sophiæ partes repositæ & recoditæ sunt.
in quinquaginta Pandectarum libris suis
& uberius & ueteribus Cæsaribus, &
iurisconsultis partes *Ἐπιλογικῆς*
expositæ extant. Quod si igitur illæ ta-
bulæ duodecim uniuersam philosophiam
complectuntur, & Pandectarum libri ex il-
lis tabulis ceu fontibus promanarunt, omnis
Philosophiæ gnarus sit, oportet, qui in Di-
gestorum libris feliciter uersari uolet. Sed
ut quid uelim intelligatur, philosophia mi-
hi finienda est. Philosophia non est hoc stu-
dij genus, qd Sophisticas, & quæ Neronis
thermas refrigerare possent, nugas perse-
quitur, sed Philosophia est artium dicendi
morum Ciuilium, & Philosophiæ cogni-
tio. Dictionem, hoc est, orationem tres ar-
tes informant, Grammatica, Dialectica,
Rhetorica. Grammatica docet ut uerba uer-
bis apte inter loquendum copulemus, ne
generibus, ut inquit Cicero, numeris, tem-
poribus, personis, casibus perturbetur ora-
tio. Iam quis negare potest, quin Gramma-
tices cognitio necessaria sit iuris candidato,
quippe

SCENDI IVRA.

quippe sine qua, nec uerborum in legibus
contextum obseruare, nec ipse ut quod
cauditor, assequatur, & efficere pot-
est. Taceo hic de propria & natiua cogniti-
uocum, cuius quoq; Grammatica magis
est. Quomodo igitur uoces legum intel-
lis, qui e Grammatica uocum significati-
nonnunquam perdidici. Rhetorica ora-
tionis cultum, & elegantiam docet. Cultus o-
rationis in hoc situs est, ut id quod dicere
uelimus, nitide, polite & uenuste dicamus.
Elegantia orationis est nihil aliud, quam
natiua sermonis puritas et uenustas. In Iure
Ciuii quanto orationis cultu omnia nite-
ant, quanta orationis elegantia omnia flue-
ant, norunt ij, qui Pandectarum libros, uel
extremis, ut dicitur digitis, attigerunt. At
uero quid faciet in istis libris iuuenis, omnis
cultus, omnis elegantia orationis rudis &
expers, nihil profecto aliud, quam homo
rusticus in cubiculo uestium cultissimarum,
uasorum Corinthiacorum, rerum omnium
elegantissimarum instructissimo facere po-
test, mirabitur quidem illum omnium rerum
mundum & ornatum, sed illo uti homo his
rebus non exercitus non nouit, sed nec quid
artis in re qualibet sit, præ inscitia intelligit.
An non etiam hoc omnis elegantia oratio-

CONSILIVM DI.

nis rudi Iuris candidato in Pandectarum libris
 omni orationis supellectile elegantissima,
 omni nativa dictionis puritate, refer-
 tissimis usu venire poterit, nimirum ut
 iretur quidem veterum Iuriscōsultorum
 dicendo & nitorem, & elegantiam, sed
 ignorantia Latinæ dictionis res quas
 antopere admiratur, in usum suum con-
 uertere nesciat. Tum quid in hac uel ista
 lege artificij intextum sit, prorsus non asse-
 quatur, quando ita natura comparatum,
 ut nemo rei, cuius ignarus existit, artem in-
 telligere queat. Nec igitur sermonis artifi-
 cium, nisi sermonis artifex intelliget. Por-
 ro si Iuriscōsulto aliquando, ubi ubi tan-
 dem sit, ea facienda erunt, insuauæ quid &
 ingratum auribus offundet, si non in scen-
 darum aurium illecebras, quæ e Rhetoricis
 discuntur, perspectas habuerit. Quid com-
 memorem hic, quod admodum diserte &
 distincte, res uniuersæ in legibus traduntur,
 id quod iuuenis Dialectices imperitus nun-
 quam quoque intelliget. Dialectica est enim
 ars, qua ea quæ diserte & distincte tractata
 sunt cognoscimus. Accedit huc quod in le-
 gum studio subinde probationum iam *τῆς*
τῆς *τῆς* iam *τῆς* *τῆς* sit mētio, has quoque
 nec assequetur, nec pro dignitate tractare
 poterit

SCENDI IVRA.

poterit iuuenis, qui Dialecticam
 uel, ut in prouerbio est, & limite sa-
 Etenim Dialectica est organum quo
 quo & argumentorū formas intelligit
 & recte argumentis uti ualemus. Et li-
 dem est tam Rhetorices, quam Diale-
 usus in legibus ipsis tractandis. Quid
 Iuriscōsultus Dialectices rudis ager, ue-
 foro, uel in concione ad populum habe-
 da, uel in consilijs dandis, certe confuse
 ut ut impetus quidam mentis dicat effun-
 det omnia. Nec aut quid ipse dicat, si su-
 bito dicendum sit in promptu habebit, nec
 quid dixerit, alij intelligent. Nec iniuria si-
 quidem illius artis expertus est, quæ statim
 quid de qualibet re dici debeat, & quo or-
 dine ut intelligatur dicendum sit, common-
 stratur. Venio ad Ethicam, cuius adeo Pan-
 dectarum libri referti sunt, ut mirer alicui iu-
 ueni tam parū esse frontis, ut philosophiæ
 moralis nudior quam leberis carniū est.
 Ius Ciuile atū gere audeat. Et audi, Philoso-
 phia moralis uirtutum cultū docet, regna,
 urbes, domos, familias, homines denique
 ipsos ad optima quæque informat, & dirigit.
 Eadem Ciuile ius proficitur. Iuris enim præ-
 cepta sunt, honeste uiuere, neminem læde-
 re, Ius suum unicuique tribuere. §. Iuris præ-

CONSILIVM D I

tituti. de Iustitia & Iure. Quid ue
 est honeste uiuere, quam uitam o
 uirtutibus excultam traducere &
 quid est neminem lædere? quam de
 ius benemereri, male de nullis? re
 contentum esse, & alium e regno
 non ui, non dolo malo exturbare, non
 as domos expugnare, inuadere, non
 ius aliorum uim inferre, eas diripere,
 occupare. At Ius suū cuiq; tribuere, est
 magistratus uenerari, colere, metuere, ue
 rigal eis persoluere, neminē re sua defrau
 dare, unicuiq; ius suum illesum relinquere.
 Iam cum Philosophia illa moralis & Ius Ci
 uile eadem doceant, multū retulerit in Phi
 losophiæ moralis authoribus prius diligen
 ter uersatum esse, quam Iuris Ciuilis studia
 adeantur. Cum quantum ad leges naturæ
 attinet, e quibus Cicerone authore, omnia
 Iura Ciuilia emanarunt, illæ certe plenius
 apud Philosophos, quam apud Iuriscōsul
 tos traduntur. Tum quod quid & uirtutes
 quas præmijs Ius Ciuile ornat, & quid ui
 tia, quæ punit existāt, rectius & accuratius
 philosophorum, quam Iuriscōsultorum
 libri explicant. Cæterum sunt in Iure Ci
 uili multa de ueneficijs, de abortionibus,
 de homicidijs, de causis rerum uariarum,
 quæ sin

SCENDI

quæ singula, citra Philoso
 gnitionem nec capi, nec i
 Nam Philosophia naturalis e
 energias ueneni, medicamētor
 abortiones excitentur, cædis e
 flictu factæ docet. Illa est que
 phiæ pars, quæ quid causa, q
 quorum usum, & apud Iurisci
 testatur Cicero, commonstrat
 igitur Iuris studioso huius Phil
 tis cognitio existit. Enim uero
 dectarum libris, aliquando P
 quando Homeri testimonium
 roborandas adducatur. Cum o
 gestorum libri adeo Græcis uoc
 sint, ut uix Athenis tot ululæ fue
 subinde & prisca Iuriscōsultis,
 rum literas tacite alludatur, Græca
 calleat oportet is, qui Iuris Ciuilis
 netrare concupiscit, de elegantia L
 monis, quo leges cōscriptæ sint. Qu
 tā commemorem? quum antehac o
 sit, Legibus nihil uenustius, nihil lau
 existere. Eat igitur aliquis, & Ius Ciu
 ad unguem intellecturum speret, etiam
 omnis Latini sermonis imperitus sit. Quis
 nunc igitur tam stupidus est, ut non intelli
 gat, se tūc maturū Legibus Ciuilibus adē
 F

I V M D I a

totius Philosophiæ
quam Latinæ linguæ
parari: Sub hæc iuuenis
urur cogitet, an uoce, memo
polleat, quæ si in eo desiderat
an nūquam in Solem prodit
emper in umbra secum, aut
ut consilijs tantum conscri
m suam impendere uelit, ne
Ciuille animum appellere de
Jurisconsultus, si in publico
uoce leui, suauis, flexibili aud
leat aures. Turpiter se dat Iu
Coruino obliuiosior sit, nihil
oriter reddere, uel nihil quod
to dictū est, memoria complecti
uam se publico committere au
i infacundiæ suæ cōsciū est, sem
netuet, ut anceps orationis euen
aut pudore suffusus interfilecat,
tiendo procerum, qui auscultat,
recet.

APVT SECVNDVM.

NEC illud Iuris studia aditurus igno
ret Iurisprudentiam & Deo concedit
& Dei donum existere, proinde bo
na conscientia eam & excoli, & exer
ceri posse.

SCENDI IVRA

ceri posse. Nam cū magistratus
ad Roma. decimotertio, nec m
sine legibus officio suo fungi que
dem e legibus quæ iusta, quæ iniust
discit, e legibus quæ pœna, quæ
digna existunt facta hominum per
ges igitur Ciuiles ut quæ partes oēs
stratus sunt, & Deo profectæ sunt, et
stiano quoq; tractari cōsciētia bona
Id quod hac gratia moneo, ut e pectoi
quorundam opinionem illam prauar
dicitur euellam, qua sibi legum Ciuili
stationem & scientiam Christiano hom
indignam persuadēt, ut cui Deus pro
inensus sit, quæ opinio, duo mala pari
Vnum, quod neminem & Christianum &
Jurisconsultum esse posse, efficit, unde etiā
: uox illa nulli non in ore emanauit: Omnis
Jurisconsultus male de religione sentit. Al
terū, quod permulti ignari hanc professio
nem a Deo ordinandā esse in hac citra oēm
conscientiam profus & Deo uolūtatur quip
pe, qui præter unum lucrū quo Iure quacq;
iniuria partum, aliud quærunt nihil. Nec
deerunt hic sane homines, absq; fronte qui
me ridebunt, quod Iurisconsultum piūm
quoq; esse uelim. Sed quid mea refert quid
impium lucrisugarum genus in me deblateret
ingoballus

CONSILIVM Domini

la Pauli sententia uera sit, ad Rom.
quarto. Vnusquisq; uestrum de se-
tionem reddet Deo. Vnusquisq; di-
lus, siue igitur Iurisconsultus es, siue
us, siue Theologus de factis tuis tibi
re reddendā esse certo scias. Proinde
uiq; ita agēdum erit, ne ubi Dominus
iscum rationem positurus ueniat, ratio
a uitæ nostræ reddere non possimus.

CAPVT TERTIVM.

RECTE monuit quidam dum in qua
uis re finem spectari uult, sic enim sit,
ut quis, & de re, cui se dicare cupit cō-
siliū capere queat, digna ne sit cui
se dicet. Tum sine rei ob oculos obseruan-
te, re aliter atq; æquū est, nō temere utetur.
Proinde Iuuenis Iura Ciuilia aditurus, quis
eorum finis sit, secū cogitet, et deinde ea uel
amplectatur, uel fugiat, & ubi ea iam per-
didicit, etiam studeat, ne alio sum atq; de-
bet, Iuribus Ciuilibus utatur. Sunt uero fi-
nes Iurisprudentiæ uarij. Vnus est, ut Iuris
Ciuilis cognitione parata Rempubicā re-
cte & prudēter gubernare possimus, hūc
finem Iurisprudentiæ statuit Iustinianus Im-
perator in. §. summa itaq; ope, in Præfatio-
ne Institutionum. Alius est, ut ad Iuris Ci-
uilis cogni-

DESCENDI IVRA.

uillis cognitionē, tandem uiduis opp-
subueniamus, pupillis uexatis succu-
mus, quæ opa & Deo adprime cordi sit
& quæ a nobis in primis exigit, Esaiæ p-
mo, Quærite iudicium, subuenite oppr-
so, iudicate pupillū, hoc est, defendite, I-
brarorū more, defendite uiduā. Est quo-
& ille Iurisprudentiæ finis, ut nobis constet
quid nostrum, quid aliorum, quid æquū,
quid iniquum sit. Sic enim Cicero in ora-
tione pro Cecinna, inquit. Hoc uobis in-
mentem ueniat, nihil esse in ciuitate tam di-
ligenter, quam Ius Ciuile retinēdum, etem
hoc sublato, nihil est, quare exploratū cui
quam possit esse quid suum, aut quid alie-
num, nihil est quod æquabile inter omnes
homines, atq; unum omnibus esse possit,
hæc ille. Iam quod pleriq; Iure Ciuili abut-
tuntur, & quod ad hominum salutem reper-
tum est, ad eorum perniciem & damnum
conuertitur, id non Iuri Ciuili, sed prauæ
hominū uoluntati imputandū est, nisi forte
sacrosanctam Theologiam damnabimus,
quod ea, pleriq; Hierophantæ adeo abutun-
tur, ut nihil minus, quam quod dicitur ui-
deri possit: sed hoc prorsus ex animis homi-
num reuulsū esse debet, uti professiones
literarum ex prauis hominum abutentium
F ij

CONSILIVM DI

atibus, uel damnent, uel uituperet.

CAPVT QVARTVM.

ELIQVVM est, ut doceamus, que
nam is, qui Iuri discendo animum ad
iungit, uel priuatim legere, uel publi
ce audire debeat. Ego quod mihi con
modum & rectum uideretur, dicam, si quid
huic mea sententia nihil preiudicatum esse
uolo. Mea hæc est ratio, Iurisconsulto futu
ro nihil esse melius, nihil conducibilius, q̄
ut primo omnium institutiones Iuris Ciui
lis, & priuato Marte legat, & si præcepto
ris idonei copia est, audiat. Nam cum Fa
bio authore, ad summam præcedentibus ini
tijs non perueniatur, et libri institutionum
elementa & initia Iuris sunt. §. igitur hi libri
in proemio Instit. merito ab illis Iuris Ci
uilibus studia auspiciantur. Cæterum institu
tiones illas Iuris, ita a iuueni legi uolo, ut
simplici uerborum Iustiniani sensu con
tentus sit, Accursij glossas, quæ sane ma
gna ex parte optimæ sunt, aliquandiu mis
sas faciat, idq; duobus nominibus, partim
quod rudimenta prima simplicissime discē
da sunt, partim quod glossæ Institutionum
utilia quidem multa, sed etiam multa par
erga &

SCENDI IVRA.

erga & difficilia producant, quæ
adhuc animū multitudine & uarieta
rare & a studio illo prorsus absterere
unt. §. his igitur, Instit. de insti. &
Ad hæc uolo iuuenem tam diligenter
crebro Institutionum libros legere, ut
Ius sit paragrahus in ullo titulo, quin
melius quam unguis suos teneat, deind
nec mihi infrugiferum uideatur, ut iuuen
Iuri Ciuili destinatus, titulum de uerboru
& rerum significatione diligenter euolua
legat relegatq;. Nam quando quælibet p
fessio sua peculiaria habet uocabula, q̄
non perspectis in ea professione feliciter
sari possit nemo, non iniuria titulus ille a Iu
ris Ciuilibus candidato studiosissime legeretur,
nempe e quo uocabula Iuri Ciuili propria
consecutus est. Circumfertur uulgo Lexi
con quoddam Iuris Ciuilibus, quod quæuis
non omnino indignum est lectu, tamen iu
uenem malim ad fontes statim rerum ab ini
tio contendere, quam circa riuulos conse
nescere. Postremo & illud mihi consultum
primis discentium studijs uideretur, ut regu
las Iuris memoriter discat, in legendis regu
lis nolo quoq; iuuenem multum esse sollici
tum quid glossularij adferant, satis sit si re
gulas simplicissime & intelligat, & memo
F iij

CONSILIVM DI

ubi aliquādo plus uirium in Le
uerit, tum, suolet, glossulariorū
onsulere potest. Hæc quæ aliquā
em Iuri Ciuili se destinantem, quā
& diligentissime & legere & au
m.

CAPVT QVINTVM.

ETERVM ubi iam in institutioni
bus in titulo de Rerum & uerborum
significatione, in regulis Iuris aliqua
eratus est, tum ad Codicem audien
i modo præceptor idoneus adsit, uel
ceptor desit, legendum, gradum fa
in quo hoc primo omnium elabora
ut omnium titulorum Codicis Elenchos
& argumenta probe cōperta habeat, quo
si de aliqua re sermo oriatur, statim ubi ali
quid de hac re conquirat, ei suppeditet, &
tunc coniunctim tam institutiones, quam
Codicem & legere & audire poterit. Tūc
quoq; tempus est, ut glossas illas, quas or
dinarias uocant, adeat, & quam apte, & q̄
diserte leges uel exponant, uel adducant,
cognoscere, id quod non parum ad au
gendum iudicij acrimoniam, conduxer
rit. Nolo ut iuuenis statim se interpretum
turba coemēda oneret. Si ei interpretes le
gere iā

SCENDI

gere in animo est, illa glossa
legat, Bartholo, Baldo, &
bus legendis, tunc tempus
legibus exercitatus, iudicari
terpretes legibus, aut cōsent
tanea scripserint. Alioqui
gentius & prius interpretes,
uilla legit, euenit, ut non raro
ducatur, quando nemo negare
terpretes sepissime in Legum ex
sime hallucinari & aberrare.

CAPVT SEXTVM

AT CVM quis & mul
operam euoluēdis et
& Codice impendit,
Pandectarum libros, uel ipse
legi audiet, in quibus legene
iuuenem præstare uelim, ut
tionem habeat, & ad titu. lege
exigat, ita sane futurum reor,
tulorum, intellectu faciliores ex
si iam interpretes emere uult, erra
& eos quidē selectos cuiusmodi est
lus, Baldus, Paulus de Castro, Pl
Decius, Zasius, Alciatus, q̄s iudici
potest maximo leger, non statim e
de, quod aiunt, prolatum esse exit

ILIVM DI.

Ius uel Baldus dixerint, sed
at, an ea quæ affirmant cum
gruant, expendant quibus ora
tur, qua fide leges legibus cõ
uiter in interpretibus legendis
regulæ positæ sint.

PRIMA.

ILE est nõ tota lege perspecta
ius particula propolita iudicare,
condere. Ex hac regula deprehē
retes locis quæ plurimis unum, aut
uerbū ex lege quapiam ad aliquid
mandum uel infirmādum decer
si tota lex perpendatur, uel ex
um eo, ad quod citatum est, pu
pexerit.

TVLA SECVNDA.

m legi facit, qui saluis uerbis le
ntiam eius circumuenit. Hæc res
facit, ne iuuenis temere patiatur
ta legum uerba in sensum plane a
deorqueri.

APVT SEPTIMVM.

DLO quoque iuuenem summo stu
dio audire eos, qui iura profitentur.
Notum enim est illud Ciceronis ad
atium, artem illam iuris lumen & do
ctorem

SCENDI I

ctorem requirere, unde
Ciuii M. Scæuola præ
tur, ubi iuuenis e præ
dierit, tū hac ratione u
thema legis & præcept
ram efformatū sit. De
ciem causæ hæc Lex ac
secum cogitet. Postres
intellexit, eam memo
obiter moneā, nolo i
prælectionibus onerar
tim legendis ob:uere, q
rum multitudine non ra
perit. Proinde unam aut
diendis legibus impertit
uatim, quæ audiuit, qu
thesaurum reponat. Et
cta excidant, ea subinde
rat ei id quod Alphenus
Columellam scribit, qua
na mala fieri nisi admone
felici memoria præditu
bene memoria cõplectatu
si non eas subinde quasi se
lando, repetat.

Cum uero omnes artes usu
& cõfirmentur, uelim quoque iuu
uili deditum, aliquot progymna

ILIVM DI.

iquæ uel audit, uel legit in
nt, ex umbra producere

ROGYMNASMA.

inter suos contubernat
ij emulos uersatur, mox
itu, aut lectione priua
it, in medium proferat,
iam ac iudicium de his

NDVM.

uris Civilis candidati
& themata, ueluti malo
nis in medium cōiecto, in
ur, & legibus leges oppu
æ inter se discordare uiden
nam redigere conentur, quod
orum est, adeant præcepto
otationem eorum de antino
rimar.

ERTIVM.

rotationibus publicis diligenter se
xerceant, in quibus ut recte uersari
queant, profuerit Topica Ciceronis
e legisse, e quibus locos eos petere
nt, quibus instructi recte et facile colli
ratiocinabuntur.

Quartum

SCENDI I

QVART

NON parum & illuc
profuerit, si domesti
bus contenderint,
alter rei partes subeat, q
usum forensem, & in pub
gnam uiam aperuerint. F
declamationum si quis rec
to Iurisconsultorum nos
depromat.

QVINT

VELIM & iuuenes si
tidie conflueret, & qu
gibus in memoriã rep
mune exprimeret, sic & pra
ipse didicit, usura quoq; eor
ferrent quisq; per se in Iuris
tione locupletabitur.

CAPVT OCTA

PORRO quando rerum
bus traduntur tanta est n
uel Symonidem memoriã
earum meminisse non possis, loco
nes instruet iuuenes, in quos, & ea c
diana lectione obseruat, conferat, &
bus, si quæ exciderint postliminio
moriã reponet, & sunt fateor, ti

SILIVM DI.

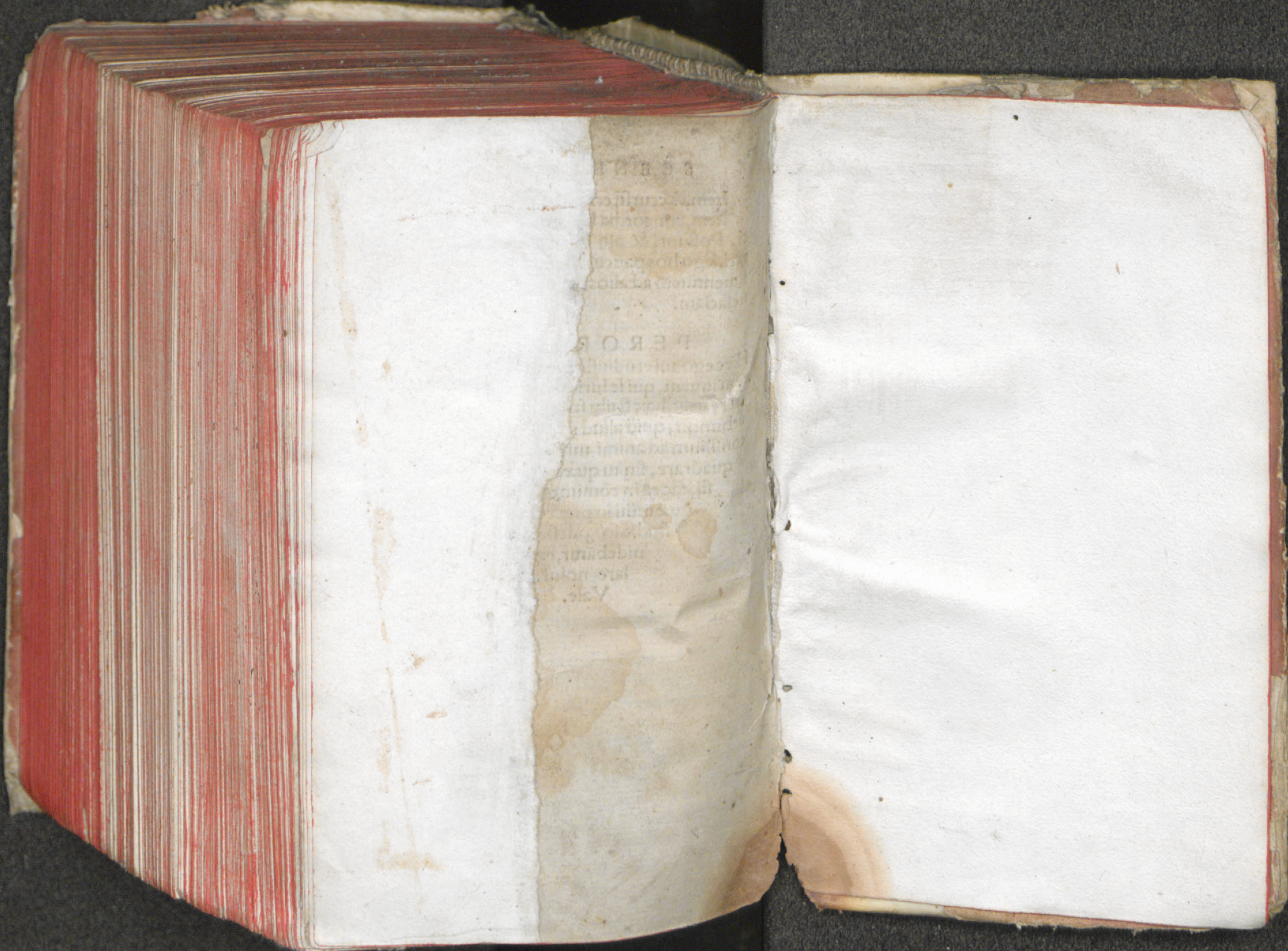
ri communes, tamen & alij
int, quorum ut iuuentus
n habeat, paucos subiciā.
io, ille in plures locos diuisi
m primus est, quādo quis
undus, quo loco quis ci
us, an citatio die festo fa
enti habeat. Quartus, an
consensum iudicis alteram
ocare queat. Quintus, cita
quid energias habet. Sex
afficiendus is, qui perem
maneat. Septimus, formu
qui alij sunt loci, qui ex uno
is cōmunis, an rescripta prin
a leges extorta aliquid uirium
editor pignore debitoris, uti
a re Ius Ciuile cū municipa
ariæ uariari ciuitatū cōsuetudines
m, ubi in lege quadam exponenda,
olus ab alio interprete dissentiat, ubi
lio consentiat.
m, ubi Bartholus uel Baldus in lege
am interpretanda, tota, quod aiunt,
errarint. Item

SCENDI

Item, Accursij erra
Item, concordia lu
ci. Possunt, & alij lo
rari. Ego hos pauculo
iuuentutem ad alios in
nefaciam.

PEROR

Hæc ego mi eruditissim
rem iuueni, qui se Iuris C
erare uelit, hæc si tibi frug
debuntur, quid aliud mal
consilium ad animi tui sen
quadrare, sin tu quædan
sti, fac ea in cōmune ad
quæ mihi in præsentia
studioso pdesse po
uidebatur, ea ce
lare nolui.
Vale.

T RIV

1923:3880